ДЗВОНИ

ЛІТЕРАТУРНО НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

Ч. 1
1935
ЛЬВІВ

В. ДЯДИНЮК

ДЗВОНИ ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ МІСЯЧНИК

5-ий рік видання.

ЗМІСТ

1 (46)-ого числа за січень 1935 р.:

ПЕРЕДПЛАТА ВИНОСИТЬ: Річно 15 зл., піврічно 8 зл., чвертьрічно 4 зл.
Окреме число 1·50 зл.

ЗА КОРДОНОМ: Річно 3 доляри, — Окреме число 0·30 дол.
В Чехословаччині: Річно 2.50 дол., піврічно 1·30 дол., чвертьрічно 0·70 дол.
В Румунії: Річно 500 леїв, піврічно 275 леїв, чвертьрічно 150 леїв.

Видає Видавн. Кооп. „Мета“. Відвіч. ред. ПЕТРО ІСАЇВ

АДР. РЕАКЦІЇ Й АДМІНІСТРАЦІЇ: ЛЬВІВ, ЯПОНСЬКА Ч. 7/II. ТЕЛ. 94-56.
ЧЕКОВЕ КОНТО П. К. О. ч. 505.041.

ВІДБИТО В ДРУКАРНІ „БІБЛЬОС“ ЛЬВІВ, ЯПОНСЬКА 7. ТЕЛ. 14-78.

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ МІСЯЧНИК
„ДЗВОНИ“
РІЧНИК V (1935)

Зміст V-ого річника (1935).

(Арабські числа вказують сторінки журналу).

I. Поезії.

II. Белєтристика.

III. Наукові статті.

IV. Зрецензовані книжки.

V. Ріжне.

У. Кравченко.

Панаґія Свята.

Ограблений, пустий —
наш рідний чорнозем —
без проводу — поради —
у безвісти ідем...
Знеможені — голодні —
спинились ми —
над берегом безодні —
а ніч така глибока —
а ніч така грізна...
Хто ж збереже нас від заглади?
Хто через прірви проведе
на правий шлях?
Прочани —
зачнімо свій псалом —
Вона погляне —
наділить нас добром —
і від загибелі спасе —
Вона — Марія — без порока —
прославлена в віках!
— — — — — — — — — — — —
В бувальщині —
Панаґія Свята —
у зоряній короні —
все предкам нашим з поміччю ішла —
все подавала їм — в негоді —
свої зоружені долоні —
як Юдит нова!...
— — — — — — — — — — — —
Володарі —
Володимир Великий —
і князь наш Мономах —
під захистом Святої Діви —
край боронили від ватаг —
і гинули половці —
щезали орди печенігів диких...

Як гідно сповнили свій великий обовязок всі з правом ґолосовання в Сарщині! Чому? Бо хто сповняє малі обовязки, сповнить і великі. А як з Вами? Чи Ваш обовязок супроти „Двонів“ вже сповнений? Чи передплата надіслана? Злі передплатники є здебільша і злими громадянами. Бо не криза (це викрут), а байдужість, недостача почуття обовязку та відсутність життєвого вогню є причиною їх занедбань. Тому геть же з неплатниками — руїнниками наших видань!

В хідьбі подій —
Лицарство наше — козаки —
із піснею: „Під Твою милість..“ —
ішли у бій —
і боронили християн —
від турків... від татар...
— — — — — — — — — — — —
Прочани!
Вложім у наш псалом
душі весь жар —
нехай палає наша пісня —
як жертва цілопальна —
Вона — Марія — без порока —
на втомлених прочан —
погляне —
і силою надхне нас — до розправи —
з нащадками татар...
І покінчиться ніч глибока...
скінчиться час і проб і кар...
настануть дні —
і величі і слави...

Василь Пачовський.

Бій під Перемишлем (1099 р.)

Серед сварів князів берегли наших меж
Два соколи, сини Ростислава —
Вал за валом відкинули з камяних веж
Ворогів, що ступали як лава!

Аж король Кольоман кинув лаву як ліс
В бій сто тисячів війська за гори;
Сунув в небі луну серед жаху і сліз
В Перемишльчину жаром пурпури!

А князі ждали війська з наїжених веж,
Аж над Вігор заграли мадяри,
Володар скочив в ліс, напняв зір своїх стеж;
Закурились під горами хмари!

То з ордою в їх ліс прилетів хан Боняк,
А завив зночі вовком аж тричі —
Тай аж тричі вовки їм відвили на знак,
Що побіда їх жде у тій січі.

Крикнув з втіхи Боняк, Альтупаша пішов
В світлі місяця в танець із ханом —
На полки розділили свою хоругов
Порішили ударить над раном...

Володар показав в світлі місяця плян:
Скрити військо в горі серед лісу,
Де мадяри внизу вкрили Вігор і Сян —
На три крила завдати їм чосу!

Рано вдарили в сурми мадяри в похід:
Брать на щит Перемишль просто брами! —
Задудніла земля, як знялась в сурмовіт*)
Сотня тисячів валом рядами...

Альтупаша від міста з їздцями злетів,
Градом стріл повалив перші луки —
І зударивсь шаблями — як грім загремів,
Та як блискавка кинувсь до втеки!

Перебити їх! — крикнув король — то чорти!
І підскочила кінниця валом! —
Тай жене стрімголов, та їх коні — хорти,
А на шиях чорти гонять чвалом!

Наперед! Всі вперед! — запаливсь Кольоман
І все рушило ристю в погоню —
Сам король гнав їх в чвал через лан на майдан
Під гору, що Боняк був під бранню!

Рушив кіньми Боняк: загремів криком ліс,
І злетів рій половців списами —
Уграм впав на зади! І стелив як покіс
Серед жаху їх військо рядами!

Завертай! — Альтупаша гукнув чортівні.
Завернулись і вдарили з шумом —
Серед жаху всіх угрів взяли в два вогні
І як мяч їх збивали погромом.

На галок два соколи бють з ріжних сторін
А орел із гори налітає, —
А то князь Володар розпустив свій загін,
Як фалянґу з гори і стріляє...

Все за стрілами стріли шлють перші ряди,
А зади насипають їм тули —
У середину бють з двома крильми орди,
Де всі збились в облаву завали!

Що злітає град стріл лучників-чагріїв,
То падуть серед лави їх трупи —
Тричі кінницю шлють, щоб розбити стрільців,
Тричі трупом завалюють купи!

---

*) сурмовіт = поклик сурмами до наступу.

Трублять сурми на відступ під вереск мадяр,
Вже виводить король свою жменю —
Гей на коні! на коні! — гукнув Володар —
І пустились з гори у погоню!

Тьма звернулась назад, жене кіньми на брід,
Гульк у Вігор! — і скроплює глину;
В глині коні падуть, пруться в лаві їм в слід,
І паде вал на вал у долину.

Загатили ріку, а летять і падуть,
Під завалою знялася хвиля —
І шеломи, щити, трупи з кіньми пливуть,
Виступа з берегів водопілля!

Решта війська побігла вздовж Сяну на рум
Та його догоняє погоня —
Де попаде — січе і рубає на глум,
Трупом стелить ціле оболоня.

Недобитки тікають у чвал через Сян,
Один одного в воду тручає,
Загатили ріку, закровавили з ран,
Гори коней і трупів хвилює!

А король скрився в лісі, як в гори забіг,
Два епіскопи з ним у почоті —
У чотирбік під вечір лягли на нічліг —
Стоять чати і військо у роті.

Задудніла земня — Володар впав як грім!
Всі зірвались, боролись як леви —
Цілий почот поляг, два епіскопи в нім,
Лиш король втік з життям із облави!

Тим погромом мадярів зберіг Володар
Нам Червенські міста із народом,
І ворота Карпат, що держать серед хмар,
Срібний ключ між заходом і сходом!

З творчости молодих.

Роман Дурбак.

В альбом.

В твій багатий альбом кілька впишу я слів,
Щоб у тобі, мій квіте,
Жар надії надій, що давно спопелів,
В серці знов міг затліти.

Не облудні слова, але щирі із дна —
Намережу, як вмію,
Щоб згадала колись, як будеш самітна́,
Що тебе хтось леліяв.

А як піду в ряди, як вогнем спалахне,
Не задержуй: „вернися!“
Ти тоді розгорни свій альбом — і мене
Не жалій, а — молися!...

1933

Середа Михайло.

Пригода, що не перша і не остання.

(З минулого).

(Сальському Володимирові).

Рожевого літнього дня 1921 року з брами Онуфріївського жіночого манастиря вийшли три студенти Київської духовної академії, Гриць Мотузок, сотник Наливайківського полку Петро Нагнибіда і повітовий технік Сергій Кречет-Рачковський, всі — повстанці з відділу ударного загону отамана Шепеля.

На узліссі манастирського лісу стрінув їх воротар отець Яків з певними словами:

„З Богом! Навколо більшовиків немає!“

Коли вони вийшли на лісову тропу, Гриць Мотузок подав команду:

„Стій!“

Всі зупинилися.

Піднісши руки до гори, Мотузок пробубонів:

„До-мі-до-соль!“

На хвилинку всі замовкли і раптом величньо, побідно, радісно і гармонійно залунав у лісі церковний гимн.

„Взбранной воеводе победітельная...“

Досить егзотичний жанр творили своїм виглядом подорожні серед вікового соснового лісу під ясним блакитним небом. Рятуючи людське життя, черниці поперебирали повстанців в одяги, які тільки знайшлися під рукою в манастирських коморах, де переховувалися історичні речі.

Попереду дриботів на кривих ніжках сухорлявий, куценький з руденькою пташиною головкою на гусячій шиї студент Мотузок. Був він зодягнений у бальний фрак, оранжову камізельку і сині чумацькі штани, що дірчатою червоною латкою із-заду нагадували собою російський прапор. В татарський бешмет з бронзовим позументом і підперезаний чернечими чотками був зодягнений сотник Нагнибіда; сірий англійський циліндер стирчав на його лисій голові набакир і гордо, немов на току стіжок соломи; на його босих ногах іскрилися вірменські черевики, що були розшиті золотом та срібними нитками.

Поволі і пливко, заломивши навхрест на грудях руки і відкинувши назад голову, полосував у хвості повітовий технік Кречет-Рачковський в генеральських (п. інфантерії) рейтузах, в польськім, зразку за Жигмонта III, контушеві і в полтавському брилі. Був він довгоносий, скуластий, зі сірими очима, в яких завше гуляв переляк.

Непорушно і молитовно, ніби черниці на літургії, стояли сосни і бреніли вгорі смолистими чотками зеленої щітини. Пахло терпентиною і солодкою пріллю калюжної води. В очеретах лісового озера сичали селезні, в гущавині орішника дзвонили ліскотухи. А на ясному блакитному небі сміялося і жмурилося липневе сонце, мережачи золотою сіткою пекучого проміння лісові тропи озера, сосни...

„Гаряче, — скаржився технік — почуваю, ніби я дістався в обійми Вельзевула“...

„Дурниці, це ще не гаряче, — радісно спіймав нитку до розмови завше балакучий студент, — ото буде нам гаряче, коли ми дістанемося в більшовицькі руки...“

Скинувши циліндер і тримаючи його на лівій руці, як це робили еспанські гранди при королівському виході, сотник Мотузок зауважив:

„Немає чого накликати на себе біду; я фаталіст і вірю: того, що людині призначене з Гори, не обминути...“

„Що й казати, мудрі слова, — ніби погодився студент, підібравши назад руки під поли бального фраку, — на кожний випадок прошу вас, мої товариші, запамятати: коли недоля зведе нас з більшовиками, слово забираю я. Ви, — ані мур - мур... мовчите. Справа в тому, щоб розмовляти з більшовиками і переконати їх в противному, треба добре розумітися на законах льогіки. Не криюся — в законі про виключення третього я — цар і бог, в сильогізмах собаку зїв. Порятунок наш виключно в... Студент висунув язика, демонструючи його, як непереможну силу в небезпеці.

Сміялося і жмурилося сонце і нишпорило золотими зайчиками на лісових стежках, в гущавинах, по червоній корі велитенської сосни. На перехрестю лісових троп стрінули вони стареньку сутулу бабцю, яка сиділа, підобгавши під себе ноги біля клуночка з трісочками сосновими шишками.

„Сабаниз хаїр олсун“ — жартівливо привітався з нею по татарському студент.

Бабуся полохливо вирячила на студента очі боязько позирнула навколо, немов шукаючи надійних шляхів до відступу.

„Кефениз еіі-ми“. — продовжував жартувати студент, запитуючи по татарському про її здоровля...

Бабця побожно перехрестилася, перенесла очі на техніка і хекаючи з перестраху, прошепотіла:

„Не робіть мені лиха... Що ви за люди?“

„Ми турецькі посли. Шукаємо вільної землі і чоловічого мяса“, — з патосом і строго вимовив сотник.

Згадка про чоловіче мясо немов скосила з бабусиних пліч 20 років і зі спритністю сарни плигнула вона в гущавину березняку і зникла, полишивши клуночок на поталу турецьких послів.

Сміялися подорожні, сміялося і жмурилося сонечко і витанцьовувало своїми золотими проміннями на лисині сотника Нагнибіди.

„Vanitas vanitatum et omnia vanitas" — процитував Мотузок і замовк.

На узліссі з-за горбка викотилося село Г-ще з невеличкою дерев'яною церквою, з вітряками на горбку і вербами на ставку. Поруч з церквою стриміла на самоті під солом'яним дахом місцевої архітектури будівля зі широким ґанком, на причілку якого накреслили ще за царя чорною фарбою:

„Г-ое Волостное Правленіе".

На ґанку і довкола на травці сиділи по татарському, зігнувши ноги в колінах, десятків зо два, або зо три селян з грубими ціпками в руках, сиділи мовчки, ніби кримські дервіші підчас загальної молитви. Серед них метушилися якісь військові люди з червоними стрічками на грудях і озброєні з ніг до голови.

На шляху, поблизу правління два військові стежили коней, що були розсідлані і нудьгували на соняшній спеці.

„Більшовицький розїзд" — промайнуло в головах подорожних. Однак тікати не було куди, треба було шукати якогось виходу з досить прикрого положення.

„Щасти Боже!" — привітався сам не свій технік, вимахуючи в повітрі полтавським брилем.

Селюхи, мов по команді скинули шапки і мовчки знову їх зодягнули.

„Наше вам поштеніє!" — голосно відповів русявий з червоним обличчям, кирпатий зі злили зеленими очима, військовий, на грудях якого значилися дві гранати і револьвер системи Нагана.

„Проголодалися в дорозі і шукаємо квасного молока та печеної картоплі" — чемно інформував селян збентежений присутністю червоноармійців сотник.

Селяни мовчали.

З покоїв правління вийшов цивільний панок, теж з червоною стрічкою на грудях і шкіряною текою в руках. Він здивовано поглянув на подорожних і строго запитав:

„Що ви за люди?".

„Полонені з царської армії... Повертаємось з Магдебурґу до Києва" -— відпов сотник.

Знову всі замовкли.

Кирпатий військовий, спершись на шаблюку, пильно приглядався в очі сотникові. Його міна говорила: „мені такий сякий не збрешеш".

„Какой кооперації? — з помещіков, алі з іних буржуєв будете? — запитав він сотника, пильно стежучи за його очима.

„Бувший студент Київської духовної академії, поручник царської армії“.

„Пролєтарський технік Л . . . . го повіту“.

„Полковий писар Бородянського полку“.

Мотузок ніколи не міг сподіватися, що така магічна сила крилася для селян в назвиську його шкільної кваліфікації. Вони зірвалися з місця і розглядали студента з тим смаком, з яким голодна сорока щіпає кістку.

„Студенти... це ті, що нарід хрищений катували?“ — з призирством і ненавистю запитували в юрбі.

„Що? Ми, студенти, народ катували?“ — вигукнув студент розюшений дивними закидами.

Бачучи, що темпераментна вдача студента може пошкодити їх опінії в очах червоноармійців, сотник винісся наперед і, вислуючи в повітрі руками, почав чемно говорити про ролю і заслуги студентів:

„Ви помилилися, громадяни. Студенти — це той бувший авангард піонерів останньої революції, який завше виступав проти царя та його міністрів. Студенти допомогли скинути царя, скинути для того, щоби набули ви право незалежно порядкувати на своїй рідній землі, аби в школах ваших діток вчили рідної мови, аби...“

„Юринда“! — незадоволено обірвав промовця на півслові панок з текою в руках. — „Ваші діди, прадіди говорили рідною мовою і ніхто того не забороняв“.

„Безусловно правда“ — ствердив воєнрук: „Ето он контрреволюцію напевает, подозрітельно...“

Сотник розгубився: засунувши в кишені руки, він розпачливо блукав сумними очима десь понад юрбою, миттю втративши і бойовий вигляд, і поважну постать промовця.

...Жмурилося і сміялося весело сонце і полоскало золотим промінням бронзові обличчя, змиваючи з них порох діямантовими струмочками поту.

В лісі непосидюща зозуля числила монотонно, з короткими павзами молодим чередникам роки, що стежили за сільською худобою. Студент нервував і гнівався на сотника, що зіпсував усю обідню, не з того почавши розмову. Думав про себе, що без знання закону про виключення третього і сильоґізмів юрби до себе не привернути.

Юрба гомоніла і гомоніла... Коли трохи утихомирилося, студент підніс догори циліндра, подаючи знак, що він буде говорити.

Юрба насторожилася.

„Прошу відповісти, — рішуче і голосно, як подають військову команду, питає студент! „Ота земля, на якій ви тепер сидите, кому належала до революції?“

„Князю Щербатову!“ — обурено крикнули з юрби.

„А ліс? Бачу ви поновили свої паркани!“

„Князю Щербатову“.

„А тепер кому це все належить?“

„Наше!“ — Гучно і безапеляційно ствердила юрба.

„Чому?“

„Випало так: князя ми порішили, а землю і ліс забрали, бо наше!“ Студент задумався: „Чи то звичайна національна упертість сидить в їх печінках, чи то відсутність льоґічної думки не дає їм зрозуміти звичайних речей“ — думав він і насунувши циліндра на мокру від поту голову, почав спокійно і лагідно доводити селян до висновку.

„Бачите, земля і ліс придбані вами на рахунок революційних здобутків. Революцію викликали ті, що були незадоволені царським режімом...“ Ні студент, ні технік, ні сотник не звернули увагу на панка, що тримав у руках теку: він, ніби ураган переносився з одного кінця юрби до другого, нишком давав розпорядження, метушився, гасав поперед то позад юрби, то на ґанок, то з ґанку.

„Елісеев! Петров! Комаров! — гукнув він на червоноармійців, коли наблизився до сотника: — Прошу до холодної“, сіпнув він за чернечі чотки на сотникові.

„Що то есть холодна?“ — не зрозумів сотник.

Кремезний, широкогрудий Елісеєв дає зрозуміти, погрозивши рушницею.

„Мовчать! Сволоч буржуйська!“ — рикнув він, ніби потривожений звір, і схопивши сотника вільною рукою за ковнірець, кинув його поперед себе на ґанок.

„Панове! Громадо! Прошу слова!“ — силкувався говорити студент, коли опинився в залізних обіймах Комарова.

„Що? Хам! Як ти дозволив!“ — закричав він на Комарова і в розпачі вдарив того ногою в живіт, на що Комаров, залучивши студента між свої ноги, почав вастувати його козячою ніжкою.

Пролетарський технік Кречет-Рачковський, свідомий більшовицьких звичаїв, зманеврував у юрбі і сам ускочив на ґанок, схвильовано прохаючи:

„Скорше кажіть, де тут у вас холодна?“

„Оце пригода! Дочекалися нарешті!“ — забалакали подорожні, опинившись всупереч свойому бажанню в темній і вузенькій коморі, що своєю формою нагадувала труну. Вузеньке віконце з розбитою шибкою було заткнуте брудною ганчіркою, долівка вимазана вапном і на думку студента вона мала рельєф Піренейського півострова: стіни чорні, вкриті мохом, як та тундра.

Не було ні стільця, ні лавки, ні навіть обрубка.

„Тепер і я переконався, добре мати справу з законом цього виключення третього і сильогізмами“ — кепкував технік, позираючи на студента.

„Ото люципери, циліндра поломали“ — бідкувався сотник, вирівнюючи дно циліндра.

„Сідайте, братерство на землю“. — гостинно запрошував студент. — „Будемо чекати кінця“.

За дірчатими дверми холодної йшла жвава, голосна розмова червоноармійців. Селянів не було чути, певно розійшлися по хатах. Якийсь, певно військовий, оповідав про свою пригоду на австрійському фронті:

„Стою я ето на посту подчаском ноч'я в полевом карауле. Смотрю, человек ідьот от непріятеля, как будто не свой. Прьот на меня. Стой! — крічу. — Хто ідьоть? Отвечай! Русин з Тарнополя. Говоріт, что переходіт от немцов к своїм, нада понімать, до нас. Веду я его в караул, а серце подсказувает мне: ех, брат, шпіона ведьош. Спрашіваю его: деньгі імееш? Показивает мне деньгі... Что би ви подумалі?“ Військовий мовчить, тримаючи всіх на довгій павзі.

„І что? Не муч, говорі!“ — не витримують зацікавлені слухачі.

„Вообразіте, показивает австрійскіе деньгі“ — підносить він голос для глибшого враження на слові „австрійскіе“. „Ясное дело, что шпіон. Шпіонов все закони приказивают вешать... Я пристукнул его етакую сволоч!“

Військові загули, ніби бджолиний рій, коли вилітає з вулика. Висновки з доповіді підчаска не були приємні для вух подорожних.

„Нет дураков!“ — чути було в холодній. „Петлюровци. На мордах напісано, что петлюровци. Бежат за граніцу“.

„Чуєш? Це вони про нас“ — казав Мотузок сотникові. „На бісового батька ти отого циліндра нацупив на лису голову. Не інакше, як він збентежив розумні більшовицькі голови“.

„Бог знає, чи то циліндер, чи то твій жидівський лапсердак, однак я маю передчуття, що твойому богословському священству возлають сиропу в місця, що от нагадують російський прапор“, жартував сотник, лежачи на підлозі, на узгірі Сієри Гвадерами і підпираючи ногами Андалюзьку низину“.

„Закони льоґіки непереможні, хай тільки мені дадуть висловитися, я доведу... Закони льоґіки...“

Студент не скінчив: скрипнули двері і на порозі виросла могутня постать Елісеєва з рушницею в руках.

„Виходь! — суворо штовхнув він студента рушницею. „Остальние сіді спокойно, пока я не заехал по морде!“

„Не тикай, свиней я з тобою не пас!“ схопився на ноги схвильований студент, червоний від гніву, з піною на устах з затиснутими кулаками. Елісеєв схопив студента за ковнірець з силою кинув його за двері. Студент, як той метеор з неба, проскочив через двері на ґанок гепнувся на землю перед кріселком, на якому сидів, знизивши очі на груди, голова ісполкому — панок з текою.

„Прошу показати документи?“ — сердито гримнув він до студента.

На ґанок вискочив воєнрук, перекинувши шаблюку на плечі, так, як тримають рушниці, він зупинився проти студента і позирав на нього з тим єхидним усміхом і виглядом, який говорить: „Мені не збрешеш. Не маєш чого критися, не сховаєшся“.

„Я маю до вас три питання“ — спокійно позирнув довкола червоних Мутузок і спинивши свої очі на злих зеленастих очах воєнрука, почав:

„Прошу вас зізнатися отверто і щиро, кого ви бороните і які точки революційної програми ви захищаєте?...“

„Деньгі імееш?“ — в свою чергу запитав його солодко воєнрук і наставив вуха, так, як то робить диригент, коли прислухується до камертону. Студент покопався в пазусі і відповів:

„Щось знайшов... — здається сто австрійських корон і три срібних рублі“.

„Понімаете“ — урочисто і задоволено вигукнув воєнрук, оглядаючи червоноармійців з виглядом, що казав: „Чи не моя була правда“.

„Дайте сюда деньгі“ — заметушився голова ісполкома і підморгнув Елісеєву, подавши знак, що допит скінчився.

Сотника і техніка не допитували: обшукали і відібрали гроші.

В холодній було чути, як воєнрук комусь наказував:

„Две бутилкі самогону, яешню і куріцу! Одна нога там, а друга здесь!“ А за півгодини скрипливі слова, буцім то з пересохлого горла когось благали:

„За командарма, Егоров! Прошу без церемоній!“

„Отведайте немного, может бить ви яду подсипалі. Время тепер ненадьожноє“!

Сонце знизилося: через шпари вузенького віконця рожеві проміння плигали на брудній підлозі полохливими зайчиками. З лісу верталася до села череда. Чути було ляскання батогів і сердешні вигуки чередників до підпасичів:

„Гей! Гей! Нагони ту попівську, — знову у царині“.

На манастирській дзвіниці заблаговістили до вечерні. Срібні томливі дзвони пестили слух і зворушували душу болісним сумом.

„Нема чого ховати від себе правди — нас безперечно розстріляють, — казав студент технікові й сотникові. — Незадовго до смерти я зізнаю перед вами, що підказала мені словесна стичка з більшовиками: нерозумно оперувати з червоними льоґічними доказами. Переконуючими для них арґументами завше будуть і лишаться: фізична сила, зброя і перемога над ними. Одначе смерть нам не страшна і свій обовязок ми виконали чесно, як уміли і скільки нам дозволяв розум та наші сили“.

„Як умру то поховайте...“ Грудним високим тенором, подібним до жіночого контральта і в унісон манастирському дзвонові підхопив технік:

„Мене на Вкраїні“. Прилучилися до нього соковитий баритон і бас. За дверима, силкуючись заглушити подорожних і зриваючись з високих нот без такту і хорової дисципліни червоноармійці співали:

„Вставай проклятьем заклеймьонний...“

А коли подорожні закінчили заповіт, почали церковну великопосну пісню:

„Душе моя, что спіші, конець приближаеться“.

В той час двері з грюкотом зіскочили з завісів і чотири червоноармійці з рушницями перескочили поріг. Ні студент, ні сотник, ні технік нічого не зрозуміли. Сотник устиг тільки занести над головою руки, стуливши їх на взірець варязького щита. Студент хотів підвестися на локіть, однак посковзнувся. Так і лишився лежати на правому боці. Технік устиг, захищаючись, сціпити голову між колінами.

—о—

Голова ісполкому нетвердо тримаючись на ногах, наказував червоноармійцям:

„Копайте яму среді уліци, пускай іх могіла послужіт для другіх нравоученіем“.

На манастирській дзвіниці вдарили всі дзвони. Срібні оксамитові їх тони відгукнулися в лісі і забреніли величньо, побідно і гармонійно. А назустріч їм бреніли зелені чотки хвойової щітини, бреніли той гимн, який полишили в лісі три подорожні:

„Взбранной воеводі побідітельния“.

Н. Королева.

IV. Горличка *).

„Співаймо псальму про весняні чари“.
У. Кравченко.

Що син багатого й славнозвісного лицаря Анклітцена втік з батьківського замку й щез без сліду, це не могло бути подією буденною, котру можна легко забути. Та ж увесь хрищений мир, не лише фрейбурзької околиці схвилювали й розбурхали речі важливіші й цілком несподівані, мов грімовиця на Різдвяних Святах. В побожному місті Фрейбурзі, біля якого стояв славний своєю праведністю кляштор, на спокусу люду християнському, на погибель чималого числа хрищених душ обявилося разом дві відьми. Власне: ціле кодло відьомське, бо ж були це мати й донька, прачка Тільде та її „сновида“ — Колюмба, котра, не інакше як з намови диявола, „вчилася на абатису“, щоб замазати людям очі й відразу позамітати за собою всі сліди. Та ж не такий вже й хитрий чорт, щоб окрутити людей побожних: відьом викрили, петлі диявольські порозплутували, й усім тепер було ясно, що не тільки були це відьми безсумнівні, але ж і події в „замку на шпичаку“ безперечно мали до відьомської справи якесь ближче відношення. Не без нечистого це сталося, щоб син-одинак такого можновладця, одинокий представник роду, котрому, власне, було все дозволене й уможливлене, — ні з сього, ні з того намагався вбити рідного батька, а потім не-

*) Четвертий розділ повісти „1313“. Попередні розділи гл. чч. 6—7, 8—9 і 10—11 1934.

мов під лід пішов, покинувши всі статки й маєтки. І сталося все це тільки на те, щоб опинитись з „сновидою“ в одній школі того „печеного чорта“, вправленого у вихованню відьом, який мабуть своєчасно отримав попередження від свого „патрона“ й також мов під землю пішов. Відьми ж, хоч і не крилися з тим, що молодого Анклітцена знали, на нього сорочки прали й часто з ним здибувались, — ні защо не хотіли признатись у якихсь інтимніших з ним взаєминах. Особливо ж донька при згадці наймення Константина хвилювалась, плакала, але немов камяніла й не пускала й слова з уст, неначе шлюб мовчання дияволу зложила. Та ж те все нічого не помогло. Тепер вже скрізь, по всіх околицях стало напевне відомо, що відьма Колюмба так само, як за давні часи бісиця Венера лицаря Тангейзера, так тепер лицаря Константина тримала увязненого в скелях Меркуріюсбергу. І, як тільки зійде вечірня зоря, сходиться з ним щокожної пятниці.

Так переказувалось з уст в уста, від вуха до вуха. В дійсності фрау Тільде немов збожеволіла. Вона плакала безупинно, присягалася на всіх святих, годинами клякала перед образами й вказувала на всіх духовних, що вона — добра христіянка. Але ж тяжко було вірити її оправданням, коли що-раз проти неї висувались все важчі обвинувачення. З них найменче було те, що її зловила в лісі невидима сила ожиновою лозою. Можливо б, хоч і неймовірно тяжко було виправдатись і відносно доказаного сусідкою факту, що Тільде могла, коли тільки хтіла, вивести аспіда. Виключно для тієї мети тримала прачка зачаровану курку, яка, хоч на вигляд і нічим не відріжнялась від курей звичайних, однак несла яйця, повні крови. А кожному відомо, що, коли таке закривавлене рідкою кровю яйце 21 день поносити під лівою пахвою, то з нього достомитно виплодиться аспід. Буває він виключно барви чорної, на голівці ж має один, або навіть і два ріжки.

Інші люди також бачили таких молодих аспідів у фрау Тільде на вгороді, поміж зелениною, коли її не бувало вдома. Певне тоді вони вилазили з її потаємних схованок, бігали собі вільно та паслися...

Погано було для Тільде й те, що кілька свідків доказували на неї, ніби вона може, коли схоче, викликати дощ, навіть з ясного неба. Бувало, говорить вона комусь із сусідів: — „Вибачайте, мушу мерщій додому. Буде дощ, аби добігти!“ — І справді, щойно до хвіртки своєї добіжить, за клямку рукою візьметься, аж тої хвилини — злива, як з цебра. Швець Ганс Бем присягав і на Святу Євангелію, що з ним було таке. Побачила його фрау Тільде, як він з косою, а донька його — Барбель з граблями йшли „на траву“, що вони мали арендовану, як і що-року, на млинаревій луці, біля потоку, — тай, відсунувши віконце, гукає їм через вулицю:

— Куме Гансе! Куме Гансе! Покличте хутчій ще двох доньок своїх, то б то Кетьхен і Труду, щоб швидче впорались

на луці. Тай візочок відразу возьміть, бо — каже — не встигнете й додому, як почнеться злива та ще може на кілька день. Може, говорить, і сіно вам погнити.

Швець Бем таки згрішив тоді; послухав відьми, забрав усіх трьох доньок та возик, і сталося так слово в слово, як вона напророкувала: ледви вони з травою у ворота, як линув дощ. І світу Божого не було видко повних дві доби, аж потічок вийшов з берегів й залив усю млинареву луку.

Обвинувачували тяжко фрау Тільде і в тім, що була вона в дуже добрих взаєминах з алхеміком, що по всіх околицях люди при згадці про нього христились, а народня опінія мала для нього загальну назву „печеного чорта“, або ще „пекельного діда“. Остання назва мала в собі кепський інший сенс, а саме: найстаріші люди в Фрейбургу та близьких селах запевняли, що й перед 50-тьма роками, чи навіть і ще раніш, коротко кажучи, „відколи живуть вони на світі“, памятали чародія дідом, старим дідом, котрий, очевидно, ніколи й не мав молодости, що є зявищем неприроднім і людям неналежним. Самий же той факт, що звичайна прачка й свинарка посилала до „пекельного діда“ доньку в науку, замість вчити її бодай на швачку чи мережальницю, в звязку з усім іншим, був дуже підозрілим. Перетягало шалю на терезах обвинувачення й те, що знов таки пра-звичайнісенька свинарка так добре розумілася на лічивих (та чарівних!) зіллях, що постачала їх і алхемікові, й людям ними пособляла.

Видима річ, коли б свята інквізиція могла мати до своєї розпорядимости самого фізикуса, справа була б далеко ясніша. Однак — на нещастя — його не схопили, бо він зник завчасу, мов з димом розвіявся, коли його прокляте лігво зайнялося ні з сього, ні з того. І сталося саме це в ту ніч, коли вже дали наказ увязнити „пекельного діда“. Ясно, що коли б він мав сказати на Божому Суді щось добре, то йому не було чого лякатися. А попередила його не хто інший, як відьма Тільде, його співробітниця. Дехто бачив, а інші — то навіть і пізнали враз, як вона перекинулася вночі в крука й билася в алхемікове вікно. Щоправда, знайшлись і такі, котрі запевнювали, що ніби то був це не крук, а сокіл, а вязничні дозорці посвідчили, що відьма з своєї хурдиги в тій добі не виходила, а ревно молилась, хитаючись збоку на-бік. Та ж, відомо, що ніхто не перешкодить відьмі перекинутись і на сокола, не конче ж на ґаву чи сову, а доглядачам часто відьми напускали туману в вічі так, що вони бачили зовсім не те, що було в дійсності.

Однак дуже збивало суддів, що рішучо всі, навіть найважливіші свідки проти відьми, а — головно — місцеве духовенство категорично свідчили, що впродовж всього життя Тільде справно виконувала всі приписи Св. Церкви. Рішучо що-неділі вона бувала в костелі, сповідалася часто, навіть брала участь в побожно-добродійному сестрицтві й по пятницях тримала „сухий“ піст.

Також ніхто навіть з найправедніших фрейбурзьких людей

ніколи не помітив, щоб ставала вона спиною до вівтаря, як це звичайно роблять відьми, не можучи з цим укритися від зору людей праведних, дарма, що грішники того можуть і не зауважити.

Та що все це могло важити проти страшного посвідчення Тільдиної сусідки, Катерини Ґюнтер, також — удовиці, як і фрау Тільде. А було це так. Над вечір Катерина вертала з лісу, куди ходила по суховій. Звісно: оберемок суховію — за плечима, а за пасом — гострий ніж-колодій, що ним віття часом підрізувати доводилось. І от, саме на роздоріжжі, де біля „Сухого Дубу“ два шляхи „Андрієвським“ хрестом збігаються, зненацька підхопив куряву вихор. Та такий, що аж очі Катерині пилюкою чисто засипало, а вихор саме на середохресті крутиться, немов добрячий мотуз з куряви до неба встає. Вихопила Ґюнтерка ножа з-за пасу, розмахнулясь та так і влучила просто всередину у той вихор. Кожний бо добрий християнин так би на її місці зробив! Бо ж відомо, що стовбом-вихорем відьми на роздоріжжі крутяться чи — може — бісового танцю танцюють. Ну, звісно, вихор по тому враз впав.

Фрау Катерина без пригод дійшла собі до дому, скинула віття під повітку, аж раптом нагадала, що була це — пятниця, а вона ж по пятницях конче мусіла мити вікна у пані бургомистрової. Ой, леле! Може вже зацна пані й присилала по неї?! Вхопила вона хустку на голову, а по дорозі й заскочила до сусідки: поспитатись, чи не було посланця й що та йому сказала? Вскочила в хату, навіть не заклепавши, й бачить: сидить фрау Тільде біла, як крейда, на стола спершись. Коло неї ж хустки закривавлені та червона вода в мисці.

— Що за Боже допущення? Що трапилося, сусідонько? — вже й про свою справу забула Ґюнтерка.

А Тільде ледви голос відводить:

— Хліба, мовляв, хотіла до цибулі на підвечірок врізати, бо у пятницю, як знаєте, крім сухого хліба та цибулі, нічого іншого не вживаю. Аж буханець, говорить, був зачерствий, а ножа щойно об макітру нагострила. Тай сковзнувся (ніби то) ніж по окрайцеві та так просто в бік і застромився, мало не на пів-пальця, каже. От се, ледви, — говорить — дала собі ради, а сили не маю, щоб устати та за працю братись.

Тоді фрау Ґюнтер не сказала нічого, бо ж не до розмов було. А що пані бургомистрова її дуже лаяла за запізнення, то й зовсім була про ту подію забула. Тепер же згадала і ясно їй стало все, бо ж — поперше — рана в боку фрау Тільде була саме на тій височині, як вона, фрау Ґюнтер ножа у вихор встромила. А по друге, й люди казали, що того дня Тільде також у ліс по трави для „печеного чорта“ ходила.

От же, після всього того, не могло бути інак, як сталось: в першу пятницю адвенту фрау Тільде за доказане чарівництво спалили на стосі. Вірним на навчання, грішним — на острах та пересторогу. Її ж душі, гріхами обтяженій, на спасіння та від гріхів увільнення.

—o—

З Колюмбою ж справа була далеко складніша.

Що її треба було спалити і то — якнайскорше, — про це ні в кого не було сумніву. Однак її не спалено відразу, а відвезено — казали люди — аж до самого Риму. Заковану в поперед посвячені та свяченим „Йорданським“ кадилом обкурені кайдани, везено її в закритому кочі. А з нею вкупі повезли ще й доньку вязничного дозорця.

Повідали люди, що такої відьми, як та Колюмба, як світ-світом, ще не бувало. Тому й повезено її на показ ніби то аж Найсвятішому Отцю. Він бо єдиний може вирішити: чи не є це саме ота „діва-архигрішниця“, від якої має народитись антихрист? Не дурно ж бо спаленій матері її все ввижалися вогняні стовпи, на яких спірається небо та й бачила вона, як небо падає й приходить кінець світа.

Дійсно, Колюмбу вивезли з фрейбурзької вязниці, але не до Риму. А сталося те ось чому.

Щоби відьма не встигла приправитись на допити й на все не мала б готової відповіді, її не брали до судової салі, але ж самі судді несподівано зявлялись в її вязничній целі. Одного ранку, щойно на світ почало благословлятись, вони вступили до вязниці, й — що було цілком незрозуміло, — не знайшли біля її целі жадної варти. Не зрозуміло було тим, що сам старший дозорець на власні очі бачив, як відходила нічна варта, а натомість вступила варта денна, з якою він ще й гомонів про можливу зміну години, бо вночі він мало спав, бо ж йому дуже крутило в ногах. Навіть і наймення вартівців йому було відоме. Однак вартівців не було під хурдигою, за те вони стояли під вязничною каплицею!

Коли ж судді з дозорцем вступили до целі, Колюмба сиділа на соломі, яка була в неї замість ліжка та ззувала черевики, так запорошені, як бувають у людини, котра тільки-що повернула з далекої мандрівки. Руки й ноги відьмині були холодні, як крига. Коротко кажучи, все свідчило про те, що відьма виходила на довший час з своєї вязниці й щойно повернулась назад.

Не встигли судді отямитись, аж знову ще дивна новина. Дозорець, що відімкнувши двері, пішов був висвітлювати справу з вартівцями, — блідий і в переляку майже прибіг до суддів, тягнучи за руку свою доньку, пятнадцятьохлітню Емерль.

— Ні в чім не винен, в жадних чарах не грішен, я, — шептав зблідлими устами, підштовхуючи наперед Емерль. — Вислухайте її, світлі судді! Заступіться, захистіть нас від напасти!

Дівчатко, майже дитина, тихе, побожне, правдиве, чистоягнятко, стоїть тільки великими, ясними очицями кліпає. Відняло їй, мабуть, з переполоху, мову. Подруге, саме, коли судді почали дівчатко розпитувати, привезено їм нарочного листа від достойної матери Ерентруди, абатиси сусіднього кляштору. А в тім листі було написано, що невідомо, мовляв, абатисі, що саме у фрейбурзькій вязниці трапилось, а тільки бачила вона

після вечірньої молитви видину: ніби замкнено у вязницю білу голубку, та ж дика горличка дзьобом ґрати в целі виломала й ту голубку на волю випустила. Нарешті, взяли на увагу, що положення старшого доглядача вязниці стає дуже незручним, коли у нього під доглядом опиниться й його власна донька. Тому й вирішили вивезти Колюмбу й Емерль геть з Фрейбургу, невідомо куди.

— о —

Як юність, був радісний день. А тим часом рік старів і йшов до зими. Тихе, прозоре, дзвінке осіннє повітря; танцюючі щовечора мушки на тлі сяючих, пухких хмарок, що були ніби відблиском райської слави над землею, — все це відганяло думки про зиму, котра довго не приходила сього року. Хотілось вірити, що вона й не прийде ніколи. Над вечір золотисті обрії затяглись сріблястою імлою й потепліло ще. Місяць, що саме був у повні, мов профільтровував крізь прозору імлу своє зеленкувате проміння, що перетворювало звичайні в-день речі у фантастичні примари. Дійсність ставала подібною на сонний привид, тайну якого так непереможно хотілось збагнути, розгадати...

Та фрейбурзьке міщанство міцно спало по веселих святах обжинків й не цікавилось змінами природи. Лише Емерль, донці вязничного дозорця було якось дивно й неспокійно на серці. Без жадної причини їй було тоскно, аж до плачу, і той жаль за невідомим рішуче відганяв від неї сон. До того ж дівчині було незносимо парко в низькій хатині, з масивним склепінням від товстих, „вязничних“ стін, де впродовж цілого дня пекли й варили.

Не знаходячи спокою, Емерль тихенько встала з ліжка, одяглась, взулась, і нечутно вийшла в садок. Невеличкий, оточений височенною стіною, він нагадував скриню без віка. Поза муром з одного боку тьмяно вимальовувався зарис масивної будови вязниці, що випиналася вгору, мов замок на копці. Просто перед Емерль, у білій стіні огорожі темніли дверцята, що виводили на шлях до міста.

Емерль сперлась на поручні ганка й дивилась на завої імли, що повільно розкладались по землі, легесенькі, прозорі, мов тонка пухова пряжа. Часами вони помалу, ліниво ворушились і підносились в гору.

— Немов мертві ворушать руками під саваном, — подумала Емерль і, перехрестившись, почала молитись за свою, нещодавно померлу матір.

Зненацька в амбразурі з дерев'яними дверима, в товщі муру, почулося шамотіння. Хтось постукав з вулиці, помовчав трохи — й постукав ще і ще. Емерль випросталась і нашорошилась. Змалечку зростала вона за мурами, ґратами та запорами вязниці й не знала страху перед злодіями чи розбішаками: люди тих станів сюди добровільно не приходили. Однак тепер дівчину обвіяло холодком й на спині набігла гусяча шкіра. В таку ніч бо можна було сподіватись появи істот неживих.

Втративши силу зрушити з місця, дівча заклякло на сходинці, обпершись спиною об соху ганка. Тим часом ворітця тихо відчинились. Крізь молошну імлу, що значно згускла, йшла чи пливла висока постать, загорнена в довгу, ніби темно-червону одіж. Каптур, що спадав на все обличчя, відкривав лише частину підборіддя, котре гостряком висувалось вперед і видавалось біло-мармуровим. Притримуючи біля тіла фалди широкої одежі, незнайомий повільно переходив садок і наближавсь до Емерль. І що-менчала віддаль між дівчиною та дивною постаттю, тим дужче холоділо у Емерль серце, а волосся на голові починало ворушитись, намагаючись виплутатись з кісника, яким туго було повязане на-ніч. Дивна тиша натискувала їй на вуха, немов на них надушували невидимі долоні. На хвильку — а може й на цілу вічність? — Емерль втратила всяку уяву, де вона й що з нею діється.

Коли ж отямилась, зауважила, що йде білим, безкраїм шляхом, котрий тягнеться рівною стьожкою вперед і далеко-далеко зникає в зеленавій імлі. Йде не сама: попереду пливе, мов хмара по небу той чорнець — не чорнець у каптурі, що увійшов ворітцями в садок вязниці. А за ним і попліч з Емерль — тим же кроком, що й Емерль, йде Колюмба, увязнена в хурдизі чарівниця.

Емерль знала Колюмбу й раніш. Часто бачила її у церкві, або в місті чи на ярмарку. Ніколи не розмовляла з нею, але чула, що вона — химерна, „сновида", й не така, як інші дівчата в місті. Всі ж бо говорили зі слів катехети, котрий її вчив у школі, що ніколи він не бачив розумнішої дитини й що вона могла б бути абатисою вченого кляштору. Тому Емерль дуже нею цікавилась, але ж — тільки здалеку. Бо вона добре знала, що з нею, дочкою вязничного дозорця ніхто не хоче приятелювати, або навіть не захоче й говорити при людях. Звісно, кожен знав, що вона — Емерль нікому нічого злого не вчинила, одначе... вязниця, дозорець чи кат... хто може розібрати, де кінчається одно, а починається друге, — так тісно з нею сполучене?! А взагалі ж кожен памятав приказку: — „Не штовхайся близько до стосу, щоб часом не затлілось і на тобі".

І от, тепер — йде Колюмба попліч і той невідомий третій. Куди? По що? — Нічого вона не знає й не розуміє, одначе в її душі нема найменчого страху, тільки надзвичайна, незнана досі тиша. Така дивна тиша, що нема в ній ані биття серця, немов все це — німий образ, без життя. Немов навіть це й не життя взагалі. Що ж тоді — смерть? І на думку про це слово „смерть" — ніби на поклик той, закаптурений повернув назад голову й, кивнувши, притакнув:

— Так. Це — я.

Однак Емерль зовсім не страшно.

Смерть — так смерть. Ну, так що ж? Хіба ж вона не знала раніш, що смерть існує в світі? Що правда ще вона її не зустрічала. Але ж це неминуче! І нема нічого страшного в тім, що нині її побачила.

Та ж, видко, інакше про це гадала Колюмба. Раптом вона розгнівалась і сміливо шарпнула за руку „закаптуреного“.

— Не бреши, облудо стародавня! — гукнула голосно.

А смерть на те — нічого. Не образилась, лише затрималась і обернулась до них передом. Трохи навіть відкинула з чола каптур, показавши гострі риси білого обличчя, але не голого черепа. Було кощаве й стомлене.

— Тобто ж, як це: „не бреши?“ — запитала спокійно, трохи подумавши. — Адже ж я — єдина правда на світі! Бо ж я — одна дійсність. Починаючись з мента народження, я ж — властиво — є тим, що ви на землі звете життям, бо ж хто почав жити, той вже повільно вмирає...

Емерль уважно слухає й нітрохи не дивується тим словам. Але ж Колюмба рішучо не погоджується. І, немов той магістер богословія, що вже кілька разів його чула Емерль на вчених диспутах в фрейбурзькій катедралі, — почала тій Смерті доводити:

— Я знов кажу: брешеш! Бо щоб щось знищити, спочатку треба те „щось“ створити. Чи ж ти можеш щось створити?

Смерть ображено стягла свої тонкі уста й скривилась в призирливу гримасу.

— Я не творю нічого. Я лише нищу. І сила мого нищення безмежна. Ніщо не може встояти перед нею. Все падає на самий звук моїх кроків. Все тоне в тіні моїх крил.

Вона простягла вперед руки — і тінь від широченних її рукавів укрила собою небо, землю й безодню безмежної імли. Стало цілком поночі.

— Гляньте довкола! — пролунав голос Смерти, як тріюмфальна фанфара, як мідяна сурма, гостро й невмолимо.

Емерль помітила, що пітьма прояснюється й вона бачить безліч цвинтарів, руїн, грузів і незчислимі кількості людських та тваринячих трупів. На ті трупи падали все нові й нові, сотками, тисячами. Стемнілі від вогкости будови, зарослі мохом, зсувались. Обсипались цимбури товстелезних мурів, блискучі мечі червоніли іржою й зникали, дерева трухлявіли й порохніли, вянула й рудавіла трава та квіти. А над всім журливо плакав, скиглючи, як в бовдурі в завірюху, сумний вітер.

— Це все—моє діло. Моя перемога!— хвалилась Смерть,— а ти смієш казати — „брешеш“?!

В глибоко — запалих очах, що виглядали з-під каптура, палахкотіли тьмяні вогники, фіялові, холодної барви, й вгасали в смужці диму.

Та Колюмба схрестила на грудях руки й запитала знову ще з більшим викликом:

— І чи довго ще дуритимеш ти нас, безсоромна облудо?! Чи ж ти маєш силу знищити віру чи славу? Осягнення людського духа? Невмірущу поезію? Красу річей і почувань? Чи знищиш те, що кровю, стражданням і смертю здобули борці? Чи вчинеш так, щоб нове життя не повставало на руїнах, розві-

яних порохом? Брехня — всі твої слова, бо ніщо і ніколи не вмірає в природі. Бо по кожній смерті повстає нове життя, з кожного Вчора приходить Завтра, для котрого і Вчора — так само живе, а не мертве. Вмірання — лише перехід до нового існування, бо життя — вічне, бо воно є Рух, як навіть Рух є і все те, чим ти тут перед нами розхвасталась!...

І раптом імла, як пара в повітрі, розтанула у сяйві, що залило всю країну, котра стала видною довкола на тисячі гонів.

— Маєш правду, — прозгучав немов з повітря глухий голос Смерти. — Я не для тих, що можуть сміливо дивитись в мої очі й сказати з повним переконанням:

— „Тебе нема!". Так, для тих Смерти немає!

Голос урвався, мов утопився в тій імлі, що знову спадала на землю.

—o—

Емерль вчула, що вся наскрізь просякла вогкістю, аж до кісток. Піднесла повіки, що враз так обважніли, мов дві камяні брили. Ні Колюмби, ні Смерти вже не було. Лише довкола згорталась сувоями липка, білява імла. З тієї імли виринув Емерлин батько. Він трусив її, мов грушку, за плече й, згадуючи всіх святих, допитував, чого вона тут і що робить?

Емерль, нічого не затаюючи, розповіла все, що пережила, бачила й чула.

Потім майже слово в слово те ж саме переказувала кілька разів і суддям.

Але що-разу, коли вона про те розповідала, їй страшенно починала боліти голова й непереможно хотілось спати. І, дійсно, вона твердо засинала. Нарешті, заснула так, що спала аж пять тижнів, а прокидалась лише, щоб наїстись і знову впадала в непробудний сон.

Дівчину взяла під свою опіку добра мати Ерентруда, бенедиктинська абатиса, — в „заставу ж" за неї поклала перед суддями свій абатський хрест і перстень.

Тимчасом, поки під лагідним і повним побожної дбайливости доглядом абатиси повільно одужувала Емерль, процес відьми Колюмби ніяк не міг скінчитися. Противно: що далі він заплутувався все дужче. І всі ченці — інквізитори, що провадили цей процес, однодушно погоджувались на тому, що такої сили чарівниці вони давно не здибували.

На допитах вона звичайно мовчала, а коли ж і відповідала, то лиш до того моменту, коли мова заходила про Константина Анкцітцена: тоді нічим не можна було її примусити до відповіди. Коли ж озивалась, то завжди з незмінною „скромністю й пошаною, яка личить кожній жінці в присутності осіб духовних", як це кілька разів було записане в протоколі брата-секретаря. Страху ж перед суддями не виявляла жадного, але й не вірікалась, що ходила на прогулянку з смертю, що часто бачить речі, невидимі людям иншим. Бо ж відповідала вона — „все це — речі — натуральні", понеже, мовляв, кожна людина раз у житті

йде попліч з смертю, а всі люди на світі бачуть всі речі інакше. Судді навіть не знали, чи вона не глузує з них, коли, відповідаючи на повище питання, Колюмба зауважила:

— Один бачить далеко, аж рімзи на вежі катедралі, а от, найдостойніший отець інквізитор, дарма, що стоїть вона біля нього в пятьох кроках, і її самої не бачить.

Коли вже не лишалось нічого випитувати й перевіряти, вирішили призначити остаточний присуд на день 23 січня. Про цю дату прохала мати абатиса, бо на цей день припадає свято мучениці Емеренціяни, святої патронки юної Емерль. І мати абатиса сподівалась від цього дня та від святої одкровення та прояву милосердя Божого. І мати абатиса не помолилась.

Диви́ почалися з першої години ночі з 22-го на 23-го січня. Саме впівніч Емерль розплющила очі й зовсім розумним поглядом оглянулася довкола. Слабим, але цілком певним голосом, вона насамперед попрохала святої сповіді та Причастя. „Одержима" чи „зачарована" та навіть і звичайна грішниця — річ видима — так би не поводилась. Коли ж ранком, вже заспокоєна в своїх побожних потребах, слухала псальми, враняшніх „Laudes", яких читали їй сестри в присутності абатиси, — Емерль впала в екстазу. Це признав і кляшторний духовник, який був не тільки вченим богословом, але ж одночасно й лікарем-фізикусом.

Емерль лежала, мов мертва: без руху, без сердечних ударів і без віддиху. А тим часом усміхалась блаженним усміхом. На щічках, то розгоряючись, то пригасаючи, мов зоря на вранішньому небі, палахкотів румянець. Було безсумнівне, що душа дівчини покинула її тіло й перебуває в екстатичному захопленні біля її святої патронки. Румямець же в обличчі — не що інше, як далекий відблиск вічного світла.

—о—

З серцем, повним радістю, з душею переповненою хвали милосердю Божому поспішала мати Ерентруда на засідання святійшого трибуналу. Всю її істоту сповняло радістне передчуття чуда, котре мусить дати незмірні радощі. На хвилину абатиса аж припинилась: чи не грішить вона? Чи ж годиться от так радіти, аж тремтить її старече тіло? Так сам же Патріярх її ордена, Святий Бенедикт, ясно сказав: — „Вкупі з анголами співайте хвалу Господеві!" А хіба ж янголи не перебувають в постійній радості?..

Випав не зимовий, а правдивий весняний день, як це часами трапляється між обома святами святої Агнеси. Абатисі навіть видавалось, що в ясному небі співає жайворонок.

„Свята Агнеса ласкава випускає жайворонка з рукава" — згадала абатиса народню приповістку й додала в думці — „Це — подарунок Св. Агнеси її молодшій сестрі — Святій Емеренціяні".

І стара черниця піднесла руки до неба. Вона не прохала й не благала — лише благословляла мудрість Божу, благословляла й обох святих — за те, що вони є тим, чим є.

Коли достойна мати Ерентруда вступила під низькі скле-

піння довгої, мов камяний мішок, салі трибуналу, серце її неначе заволоклося чорним серпанком, а думкою майнуло: „Тут зрозумієш слова: Христос зійшов у пекло". Та ж не час був на побожні медитації. Тому вона відзначила ту думку в памяті, як на листочку записника — на потім.

Обвинувачена стояла в довгій „покутній" сорочці з грубої ряднини, підперезана мотузом. Була боса, з обличчям, ніби вирізьбленим з мармору. Часами вона кашляла, й тоді складала руки на грудях. В куті, біля вікна пахолок, помішник катів, розпалював на жарівні вогонь. Вугілля шкварчало й чаділо.

З надвору, крізь зачинені загратовані вікна долітало незрозуміле белькотання, хлипання та нарікання, що часами переходило ніби в загрожуючі вигуки. Це лементував жебравий Абель, що від якогось часу „жив" під вікном суду й нічим його не можна було відціль відогнати. Тепер він твердив усе одно:

— Блаженна! Блаженна!

Й падав навколюшки перед кожним членом трибуналу, хапав їх за ряси й, то цілував краї одежі їхньої, то ясно загрожував, спинаючи до неба руки.

Мати абатаса сіла на призначене їй місце. І зненацька почула себе так зле, ніби надходила її остання година. Шию їй душили завої, в скронях гуло. Бракувало повітря, вона була на межі млости. Тільки рукою показала на голову патерові Сальваторові-інквізиторові, котрий зрозумів її стан і звелів пахолкові відчинити вікно. Розуміючи, що на неї кепсько впливає повітря зачаджених судових підземеллів, він простяг їй посудину з свяченою водою, що стояла на столі.

Відчиненим вікном потягло чисте, тепле повітря, але ж з ним влетів і досить розбірний стогін Абелів:

— Кривдять блаженну, кривдять!

Ніби крізь заслону, або дуже здалеку вчула мати Ерентруда інквізиторів голос, сухий і нечувственний:

— Дівчино Колюмбо! Понеже розум і докази людські не можуть розяснити, чи справді ти грішна чаруванням та приятельством з дияволом, вирішили ми в-останнє піддати тебе суду Божому.

Колюмба помалу кашляла, схрестивши руки. Очі блукали десь далеко, а вуста шепотіли молитву. Вона як би вже не належала до живих.

Абатиса низько схилила голову. З її очей одна за одною спливали сльози.

Німа тиша огорнула всю залю. Тільки гикаючий плач Абелів, як ридання немічної дитини, наповняв повітря.

Раптом щось впурхнуло в одчинене вікно: немов хтось вкинув з розгону камінь. Але заля наповнилась шовковим шелестінням та мигтінням мягких крил. З якусь мить птах затріпотів над великим чорним круцифіксом, що стояв на столі перед суддями. Але враз зірвався, пурхнув був у темний кут, де курів горн, а відтіль стрілою кинувся на Колюмбу й зарився їй на

грудях в широкий рукав сорочки. Було цілком незрозуміло: відкіль взимку могла взятись тут дика горличка? Тим часом, мов осяяна світлом, Колюмба взяла пташка на руку й легенько погладила її. Горличка тремтіла крильцями, але не лякалась і не тікала. Майже вже скарана смертю дівчина й такий же безсилий пташок тулилися одно до одного в цім страховиннім оточенню. Проти всього того важкого й твердого, що було довкола них, вони видавались безконечно безсилими, немов з павутини зітканими, створіннями.

Судді мовчали. І тоді прудко підвелась абатиса. Вона говорила про ясне чудо. Про свою, вперед оповіщену, видину голубки й горлички, про Святу Емеренціяну та видиму ознаку Божої милости до чистої дівчинки Емерль.

— Не всі сни суть віщі, й вірувати кожному снові було б однаково, як вірити в чарівні дитячі казки. Але ж чи не часто бачимо волю Господню, обявлену людям у снах? Обминаю пророчий сон праотця Якова, поминаю сни Йосифа Єгипетського, не торкаюсь взагалі СтарогоЗакону, але згадаймо лише, як найсвятіший з смертельних, той, кого Господь вибрав за охоронця Сина свого Єдинородного на землі, святий Йосиф тричі пізнавав зі снів волю Божу. Згадаймо багатьох інших святих, от, наприклад, хоча б Святого Полікарпа, епископа Смирнського, якому Господь послав сон, ніби святому горить подушка під головою, й зрозумів св. Полікарп, що є то йому вість про упалення на стосі.

Я — лише многогрішна й недостойна служебниця Божа, але ж з волі Господньої поставлено мене на варті біля отари Св. Бенедикта. Довго живу вже я на світі цім, й не раз ставалося мені, що сном віщим відповідав і мені — грішниці милостивий Господь, як в молитвах благала я Його помочі в справах родинних святого нашого Патріярха. Хто знає, чи не Божою волею натхнена бувши, викупила я святими ознаками гідности абатської — хрестом та перстенем пастирським — цю заблудшу овечку? До життя кляшторного готувалась вона. Може ж у габіті Святого Бенедикта не тільки спокутує вона провини свої, але ж придбає й заслуги небесні? — Колюмба — наймення її. Голубку-колюмбу і я бачила у видині своїй. Голубка ж була й то, що сповістила святого Патріярха нашого про душу святої сестри його Схоластики, що взято її на небо з нашої землі.

Судді праведні! Чи ж не сказано в святолу письмі, що не бажає Господь смерти грішника, а щоб покаявся він?..

Всі уважно слухали. Залізні цеглини вже давно почорніли, а горна перестали куріти, замовкли Абелеві хлипання. Здавалось, що сірі камяні склепіння, мов старечі рамена, натруджені тягарем довголітньої праці, схилились ще нижче.

Раптом відчинились оковані бокові двері судової залі. Узброєний алебардою вартівець, намагаючись стлумити чавкання важких своїх черевиків, наблизився до брата-секретаря й передаючи йому загорнений сувой, запечатаний двома восковими пе-

чатками на довгих шнурках, промовив кілька слів, показуючи позад себе на двері великим пальцем своєї великої руки. Брат секретар притакнув головою й негайно передав листа патерові Сальваторові.

Голова трибуналу впізнав відразу печатку францішканського кляштору під Фрейбургом, як і персональну печать патера Герхарда, гвардіяна. Під адресою й найменням „Найславнішого та найвченішого“ патера Сальватора, стояло аж тричі підкреслене:

„Негайно. Хоча б і в судовій залі. У власні руки.“

Патер Сальватор враз розгорнув пергамент, глянув на підпис й затримав погляд на останнім реченню: sicut filius prodigus, qui mortuus erat, et revixit, perierat et inventus est.

Зміст листа цілком зміняв увесь хід процесу. Спадали як чорна імла під блиском соняшнього проміння всі обвинувачення в чарівництві, всі підозрення в справі зникнення Константина Анклітцена й почасті проливали світло на судову хибу в процесі фрау Тільде, що впала жертвою своєї надмірної балакучости, про що попереджав її „печений чорт“.

Патер Герхард повідомляв, що новий брат його кляштора фратер Бертольд, в світі — Анклітцен є одним з найулюбленіших синів його, свідчить і чернечим і лицарським словом та рішуче стверджує, що його колишня товаришка по студіях у алхеміка Брудерганса, Колюмба Тільде нічого лихого проти нього, тоді ще юнака Константина, й на думці не мала, на життя чи на спасіння душі його ніяк не сягала, в жадних чарах магії ані в стосунках з дияволом ніколи запідозрена не бувала. Навпаки, завжди була дівчина побожна, цнотлива, мовчазна, в добрих науках пильна й за згодою матері своєї, дарма що жінки темної та на язик нестриманої, готувалася до кляшторного життя.

Патер Сальватор встав і розгорнув Євангелію.

— „Дівчино, де ж судді твої?“ — запитав він євангельським текстом, і в голосі його прозвучала якась тепла нотка.

Абатиса глянула на нього й здивувалась: промінь блідого ще, однак вже весняного сонця падав на його обличчя. Раніш вона не помічала, що це старе обличчя було таке знищене. Щоки — мов прориті слізьми, колись ясні — може сині, може сірі — очі були безбаревно каламутні. Від всієї його постати віяла безмірна втома.

— „Ніхто не осудив тебе?“ — вже знову без чуття питався далі його голос.

— Ніхто, отче! —тихо, але ясно відповіла Колюмба. — Ніхто!

— Так і я не осуджую тебе. Вибач ти провини невільні наші. Вибач, як і ми вибачаємо тим, хто кляне нас, слуг Божих, що повинні стерегти Святу Його Церкву.

. . . .

Сподівання матері Ерентруди більш ніж справдилось: вона почувала таке щастя й таку радість, яких — здавалось — ще ніколи не зажила в своєму довгому життю. Тепер вона везла з собою врятовану від смертельного вогню та морозу світського

життя чисту голубку, — „нову бджолу Божу до свого вулика“, як казав святий Антоній-Пустинник. Колюмба тепер мала змогу всамперед замолити гріхи — вільні й невільні — своєї нещасної матері.

В кляшторі стару черницю чекала додаткова радість. Емерль що вчувала себе майже дужою, сповістила, що батько, котрий саме сьогодні її відвідав, дав свою згоду, щоб і вона лишилась в кляшторних стінах.

Щоки абатиси були цілком мокрі від сліз, очі побожно дивились на чудотворний образ Богоматері, але уста безперервно всміхались: її радість внутрішня не могла не виявитись на-зовні.

— Істину співає псальмопівець, кажучи: „Ранком, перед сніданням посилаєш Ти, Господи, людині спробу тяжку. І перш, як заходить вечір, вже потішиш її“, — повторювала мати Ерентруда увесь той щасливий для неї й всього кляштору день.

Д. Скитський.

До методольоґії історії літератури Мих. Грушевського.

„Історія української літератури“ Михайла Грушевського, доведена в пятьох томах [1]) до початку XVII. ст., носить на собі нестерті сліди небуденної особистости автора: енерґія слова, глибока умова культура, ширина погляду, сміливість у висновках і несподіваних паралєлях, оригінальність думки, а при тому величезна ерудиція — це все прикмети, що надають творові незмірної ціни та приковують увагу читача й побуджують думку до праці. Грушевський мав три великі дари природи, що дуже рідко виступають разом: хист аналізи, що так блискуче виявився напр. в аналізі літописів; хист синтези, завдяки якому охоплює великі цілости та вишукує провідні ідеї епох; врешті інтуїцію, що дає йому змогу збагнути внутрішню значність фактів та добачити звязки, невидні для кого іншого.

Під оглядом багацтва матеріялу й проблєм, а також методи займає історія літератури Грушевського окреме місце серед українських праць з тієї ділянки. Одначе слід заздалегідь зазначити, що в теоретичній підбудові твору помітні деякі риси несуцільности. Історик літератури стоїть перед завданням: або відтворити літературне життя минулих віків з усіма його величинами без уваги на те, чи лишили вони чи не лишили по собі відгомін у дальшому розвитку літератури, і таким чином перенести нас у кожний момент минулого, примусити минуле промовляти до нас своєю мовою (на такому становищі стоїть проф. Сорбони D. Mornet); або він бере на увагу тільки те, що було велике й творче в минулому, що мало здатність заплідновати

[1]) тт. I—III появилися у Львові 1923 р., IV і V. у Києві 1925 і 1927 р.

духове життя пізніших віків, тобто жило „посмертним життям", трансформуючись у душах пізніших творців. Отож історія літератури М. Грушевського в своїм фактичнім переведенні стоїть радніше на першому становищі; натомість у своїх теоретичних міркуваннях Грушевський схиляється до другого становища, висловлюючи погляд, що історик літератури „вибирає найбільш важні й характеристичні" твори, „спиняється на найбільших письменниках, найяскравіших репрезентантах доби". (Іст. літ. І, 15). Щоправда, він робить застереження для тих випадків, коли літературний матеріял якоїсь доби бідний. В оцінці ваги літературних творів він послуговується різними критеріями. На його думку „історик літератури при доборі матеріялу кладе головну вагу на цю чи ту прикмету творів, у залежності від того, з якого боку він підходить до свого завдання — яку мету собі ставить" (І, 15), оцінюючи твори чи з огляду на їх „впливи на дальший розвій словесної творчости, або на розвій життя взагалі", чи з огляду на їх провідні ідеї; чи врешті звертаючи увагу на їх „високу артистичність".

Така мінливість становища зазначилася нерівністю в трактуванні окремих фаз літератури. І так в огляді книжньої літератури княжої доби читаємо, що автор „рішив приложити особливі старання до того, аби естетична і психольогічна сторона старої творчости якнайживіше виступала", а тому вага праці „якнайдальше пересунулась від зверхнього огляду памяток словесної творчости на цю аналізу її внутрішнього змісту й естетичних досягнень". (Іст. літ., ІІІ, 270). Іншим знову разом, у частині, присвяченій літературі на переломі XVI—XVII ст., автор признається, що притягав „навіть такий матеріял, що властиво не заслугував би цього з чисто літературного, емоційно-естетичного погляду" (V, 503), а робив це з уваги на бідність, з невеликими винятками, літературної продукції тієї доби.

Не вважаючи на сильне підкреслення естетичних моментів, у Грушевського переважає ідеольогічна та соціольогічна інтерпретація літературної творчости. З одного боку він задивляється на історію літератури як на історію ідей та трактує літературну форму як чинник, щоправда, важний, але другорядний; з другого боку розглядає словесність як „функцію людського соціяльного життя", як відбиток „взаємовідносин творця й його соціяльного окруження" (І, 21), ставить собі завдання: „дослідити поетичну творчість не тільки як соціяльний факт, але і як соціяльну функцію громадянства: що вкладає сюди громадянство в різних стадіях своєї еволюції, яку службу несе ця функція в сумі громадського життя і як відбиває на собі те життя". (І, 20).

Так то історика, що стежить за розвитком духового життя в часі та перехрещування й відбиття на рідному ґрунті різноманітних чужих впливів, доповнює соціольог, що дивиться на суспільне життя в перерізі, досліджує функції суспільного організму, звязок і ролю матеріяльних та духових проявів життя, звязок духових функцій з формами суспільного ладу та економічним

станом. Социольогічний підхід виявився найвиразніше в І-му томі історії літератури, де переведена аналіза словесної творчости найдавніших діб українського життя. Як приклад такого підходу може послужити нам напр. пояснення генези дружинного епосу та сільсько-господарської поезії, що виникли перший на грунті степового військового життя, а друга на грунті хліборобської культури північних українських земель.

Розглядаючи літературу в її залежності від суспільного ускладнення українського народу в різних добах його життя, Грушевський все таки трактує її як продукт нації, що має як живий організм, своєрідну структуру. Тим то — всупереч російським історикам літератури, що анектували київську добу до російської літератури, — старається Грушевський виявити українського національного духа навіть у книжнім письменстві тієї доби, знайти в ньому „живий національний зміст" (II, 10). Присвячуючи багато уваги питанню міжнародніх літературних впливів, зокрема в ділянці неписаної (усної) творчости, Грушевський далекий від того, щоб зводити сюжети, мотиви й форму тієї творчости до самих запозичень. Навпаки, він дошукується скрізь, навіть у засвоєних речах, — первісних, оригінальних рис, що надають своєрідну фізіономію українській словесній творчості.

В царині літературних впливів Грушевський розкриває раз-у-раз широкі перспективи. Наведемо декілька прикладів на це: І так у народніх легендах про творення світу Богом і Сатанаїлом дошукується впливу ідей та образів маніхейсько-богомильських, що в їх основі лежав яркий дуалізм (IV, 386). До Соломонових легенд наводить паралелі з індійської „Панчатантри" та популярної в середніх віках збірки повістей п. з. „Римські історії" (Gesta Romanorum). В декоративності стародавньої нашої пісенної творчости з її мальовничими образами саду-винограду, що його стереже дівчина та збирає золоту росу; білої берези з золотою корою, що її обколупують райські пташки; пав, що по горі ходять та піря ронять — в усіх таких образах добачує вплив стилю романсько-візантійського, „іконописного, замилуваного у тяжких, багатих тонах декорації" — так у поезії, як і в одягах, ювілєрству та декоративному мистецтві (I, 277). — Розбираючи питання впливів скандинавського епосу та героїчний східнє-словянський епос, висуває здогади, що подібності між ними походять з мандрівних мотивів, чи „з спільних християнських, візантійських або орієнтальних ісламсько-юдаїстичних або індійських джерел, з котрих східнє-словянський епос міг черпати на власну руку незалежно від германської поезії" (IV, 300). — Грушевський розвиває погляди (в V. томі) про вплив містично аскетичних ідей, що йшли на Україну в XIV ст. з Болгарії та з Атонської гори, що їх відгомін маємо пізніше на переломі XVI/XVII ст. в житті та творчості Івана Вишенського. Він кидає сміливі думки про відгомін на українськім грунті подібних містичних ідей Західньої Европи, а також присвячує окремий розділ V-го тому „відгомонам чеського релігійно-національного руху".

Та найбільше своєрідности методи виявив Грушевський у трактуванні літератури як органічного вияву вікового росту українського народу. Коли пригадаємо собі фази розвитку поглядів на українську літературу, мусимо признати, що Грушевський завершив будову тієї літератури як суцільного організму. Яка тут віддаль від тих поглядів, що вважали українську літературу за пізній продукт романтичних ідей народности! Правда, вже Пипін починав історію української літератури з литовської доби. Огоновський зарахував до української літератури й книжність старокняжих часів, одначе він трактував давню літературу побіжно, недоцінював її за її, мовляв, „мертвеччину" й „візантійщину", так що у нього „властива" українська література починається таки від Котляревського. Згодом настала доба гарячкового збирання всіх памяток стародавнього письменства, а слідом за тим можна вже було значно серйозніше й ширше потрактувати старе письменство (Возняк). Але й при такім поставленні справи історія літератури не була в силі висвітлити духову творчість українського народу в непереривності його розвитку, коли обмежувалась до писаних памяток, не вміючи, як слід, використати всієї поетичної творчости українського народу, — тому що наші писані памятки залишилися властиво тільки як окрушки з багатого колись стола. Особливо часи великого лихоліття — доба після руїни княжої держави від XIV ст. до половини XVI ст. — стоять просто пустарем, якого історики літератури не вміли заповнити. Тим часом з погляду закономірности органічного розвитку й росту народу такої порожняви допустити не можна.

Тут то Грушевський висуває неписану (усну) творчість як таку, що мала б заповнити ті прогалини в історії духової творчости українського народу. Коли історики інших літератур (нпр. французької) можуть залишати усну своесність фолькльористам, етнольоґам тощо, обмежуючись до писаної літератури як до літератури у властивому значенні, — українській усній словесності припадає цілком виняткова роля в історії української літератури. Тут історик ставить її нарівні з писаною („артистичною") творчістю в тому переконанні, що тільки вони обидві разом можуть відслонити нам образ духового життя завмерлих епох. А втім Грушевський і не відмежовує різко від себе тих обох віток літератури м. ін. з уваги на те, що впродовж століть українського літературного життя ми стрічаємося повсякчасно з явищем їх дифузії: і так найдавніша усна словесність залишила нестерті сліди в книжності княжих часів; знов же княжня література по розвалі княжої держави влилася в усну словесність, передавала їй мотиви й форми та оживляла її своїм духом, трансформуючи збірне духове життя. Одно слово, обидві галузі літератури творять „одну і нероздільну цілість" (І, 7).

Правда, історики української літератури вже давніше високо цінили значення усної („народньої") словесности й присвячували їй чимало місця. Одначе усну словесність брали здебільшого в її

статиці, тобто в теперішньому її вигляді, в такому стані, як її зібрано й списано. В „Історії укр. письменства“ Єфремова служить вона тільки за підмурівок до нової, відродженої літератури. З методольогічного погляду дальше пішли деякі історики російської літератури (Владимірів, Овсяніко-Куліковський, Келтуяла), що історію письменства попереджують розглядом усної словесности.

Грушевський ставить справу усної словесности на значно ширшій площині. Він робить рішучий зворот, намагаючись із наверствовань пізніших часів, що насіли на усній творчості, добути старші шари, які й можна було б прикласти до давніших епох, до здогадної доби їх народження. Він пересуває історію української літератури на цілі віки взад, відтворюючи усну словесність прадавньої родо-племінної доби та доби чорноморсько-дунайської.

Праця того роду надзвичайно складна й вимагає підготовної роботи багатьох дослідників. Не досить простудіювати зібраний уже словесний матеріял у його теперішньому стані. Реконструкція поетичної творчости на досвітках нашого духового життя можлива тільки за допомогою широко поставленої порівняльної методи та основного порівнання фолькльору. Тут необхідне пізнання побуту, соціяльних відносин і психольогії та творчости сучасних примітивних народів, щоб добути шляхом анальогії відповідні висновки щодо ранніх стадій життя й творчости українського народу. Далі, як допоміжний засіб мусять служити досліди над українським фолькльором у найбільш відсталих частинах України, що зберегли чимало елєментів стародавнього світогляду. Треба теж вивчати досліди над соціяльними й духовими пережитками інших словянських і взагалі індо-европейських народів, зокрема народів суміжних з Україною.

Отаким шляхом студій над пережитками примітивної культури в нас і деінде та над життям і творчістю сучасних примітивних народів, шляхом порівнання української словесности з фолькльором культурно відсталих народів дослідник доходить до того, щоб відтворити приблизний образ духового життя, світогляду та духової творчости далеких поколінь українського народу. Кажу „приблизний“, бо Грушевський сам нераз зазначує, що результати його дослідів бувають гіпотетичні там, де дана царина вимагає ще докладніших студій. У таких випадках він бодай порушує проблєми, що їх годі поминути мовчанкою, в тім переконанні, що вміле поставлення проблєми — це вже наполовину їх розвязка.

З допомогою зʼясованої методи Грушевський дістає можливість розкрити широку картину поетичної родо-племінної доби з її колєктивістичними пережитками та магічним світоглядом, що проблискує в народньо-поетичнім калєндарнім репертуарі, в обрядових діях, танках, забавах, замовляннях, закляттях, похоронних голосіннях, а навіть у робочих піснях, де магічна сила музикального ритму вкупі з силою слова мають завдання прискорити

реалізацію бажаного явища; а далі чорноморсько-дунайської доби з циклем сільсько-господарської поезії та героїчним циклем, що відбиває в собі вікову боротьбу зо степом, даючи символічні образи змієборства (Кирило Кожомяка).

Крім образу усної словесности століть, що випереджують добу української книжної літератури, Грушевський дає також спробу відтворення усної творчости „переходових століть (XIV — полов. XVI.), звязуючи таким чином княжу добу з добою першого українського відродження в другій половині XVI. ст. Тій добі присвячений IV-ий том „Історії укр. літ.", що обіймає в ширших рамках усну словесність XIII—XVII. ст. Грушевський розходиться різко з іншими дослідниками та істориками літератури, вводячи до української літератури і билини, а то на тій основі, що вони були продуктом українським і як такі є документами колишнього українського духового життя й творчости: вони зберегли в собі чимало української епічної й пісенної традиції попередньої доби, а від себе передали чимало тем, образів і форм пізнішій народній творчості козацької доби.

Надзвичайно цікаві розділи IV-го тому, присвячені багатій усній творчості на релігійно-моральні теми, що відкриває нам процес творення релігійного світогляду українського народу. Дослідник висловлює жаль, що не знайшовся в нас творець, що звів би був докупи космогонічні легенди в одну суцільну „Книгу Буття": „Як в героїчнім епосі, так і в релігійній легенді процес циклізації не дійшов до кінця. У нас нема чогось подібного до фінської Калевали, а тільки багатий і різнородний конгльомерат релігійно-космогонічної легенди, — незвичайно інтересний, але досить таки трудний для досліду" (IV, 438—439).

З поданого огляду бачимо, як Грушевський старався заповнити прогалини українського літературного і взагалі духового життя, почавши історію української поетичної творчости від світанку нашого життя та закладаючи так в „Історії української літератури", як і в „Історії України-Руси", сильні підвалини нашої вікової традиції. Щоправда, не все в тій величезній праці побудоване на непохитних підставах, зокрема І-ий том заторкнув чимало проблем, що чекають дослідників, одначе цілість — це величний, на жаль, незавершений будинок, що дає образ нашого безперервного духового росту. Грушевський був свідомий того, що він подає не самий тільки „збір усталених фактів" (І, 5) та виявляв велику дозу критицизму дослідника, що не хоче подавати за непорушне те, що для нього самого було тільки проблемою. Але в нього виявилася жагуча потреба синтези українського життя: іншим дослідникам залишилося вигладжувати нерівності в будові. Порушування безлічі проблем — це прегарний доказ того невпинного внутрішнього горіння, що було — як завважив у своїх споминах Ол. Лотоцький — таке характеристичне для всього життя Михайла Грушевського.

X.

Лицар чести.

З початків відродження католицької літератури.

(З приводу книжок Маріяна Здзєховського про Франсуа Шатобріяна).

(Докінчення).

IV. Боротьба на два фронти.

Здавалось би, що з хвилею повороту Бурбонів Шатобріян займе якесь високе становище. На жаль людину, за зєднання якої побивався Наполєон, зігнорував король, якому він промостив шлях до трону. При королівському дворі серед хмари карієристів, що ще вчора служили Наполєонові, не було місця для Шатобріяна. Він був гордий, штивний, несміливий. Не вмів приміню-ватися до малих справ і малих людей. Готовий до отвертої боротьби не вмів знизитися до ролі хитрого інтриґанта і ріжних „премудрих“ махінацій. Тому і тепер життя його було як давніше — незалежністю, боротьбою і злиднями.

У тих часах після реставрації Бурбонів Шатобріян був траґічно самітний. Не розуміли його і роялісти, і колишні революціонери. Шатобріян був монархістом, але одночасно з тим розумів це, чого не розуміла більшість реакційно настроєних роялістів. Він розумів духа часу і нові його потреби, що домагалися співучасти громадянства в правлінні державою. Але одночасно з тим він твердо стояв на становищі леґітимізму і розумів, що упадок Бурбонів — це поворот до нової революційної неволі, до панування якогось нового деспота в роді Наполєона. Для правих він був надто революційний, бо обстоював законну, конституційну монархію, для лівих він був надто реакційний, бо боронив засади монархізму не з вибору, не з волі народу, але з Божої ласки. Ціла політична діяльність Шатобріяна після реставрації — це вперта і безнастанна боротьба на два фронти: проти правих в обороні конституції і гварантованих нею громадянських прав, і проти лівих, що короля Франції хотіли заступити „королем французів“.

При кожному нещасті, що стрічало династію Бурбонів, Шатобріян як „дворянин нещастя“ боронив справи короля пером і словом, брошурами, в часописах та промовами в Палаті Парів, що був її членом. В часі „Сто днів“ Наполєона Шатобріян як провізоричний міністр внутрішних справ редаґує призначений для оборони короля „Юрналь іниверсель“. Після смерти Людвика XVIII. (1823. р.) пише брошуру на повитання нового короля п. з. „Король вмер, хай живе король!“ Після абдикації Карла X (1830 р.) сам один одинокий, ніколи не піддержаний, виголошує промову в Палаті Парів, боронить справи династії і виступає проти кн. Людвика Пилипа Орлєанського, що іменований намісником королівства саме сягав по корону „короля французів“. Одночасно відкидає всі пропозиції Людвика Филипа, що гаряче бажав мати

за собою Шатобріяна. Коли опісля демагоги у парляменті поставили два внески, один, щоби Бурбонам заборонити поворот до краю, а другий, щоби їх в разі повороту карати смертю, Шатобріян в обох випадках вертає з провінції до Парижа та у двох брошурах, що розійшлися у величезному числі, боронить справи Бурбонів.

Доки Бурбони були при владі, не розуміли вартости Шатобріяна. Замісць зробити його премієром міністрів, іти за його радою, вони за кожним разом намагалися його позбутися з Парижа. Отже раз іменують Шатобріяна амбасадором у Берліні (1820 р.), другий у Льондоні (1822 р.), третій у Римі (1828 р.). Кожна така місія — це було почесне вигнання для цього, що в очах народу був синтезою старої і нової Франції, традиції і поступу, для цього вірного оборонця династії, що після липневої революції сам один ішов за політичним похороном династії як пес вбогого за домовиною свойого пана. В той час, коли для Шатобріяна не було місця в Парижі, нікчемні люди в роді Талєйрана і Фуше займали високі і впливові становища. Раз тільки через короткий час Шатобріян був міністром заграничних справ (1823 р.). На цьому становищі він дав доказ своєї політичної далекоглядности і рішучости: інтервенцією в справі еспанської революції (1820—24) скріпив повагу Франції, а в пожарі війни обєднав революційну наполєонську армію з білим бурбонським прапором. Таксамо блискучі були його раніші виступи на Конґресі у Вероні (1822 р.), де зєднав для справи Франції царя Александра І. і у тінь поставив Метерніха. Пляни Шатобріяна як міністра заграничних справ були широкі: дотягнення кордонів Франції до Рейну, визволення Греції, створення монархії у Новому Світі та унія церков. Для більшости своїх плянів найшов собі авторитетне опертя в особі царя Александра І. Своїм вістрям діяльність Шатобріяна зверталася проти Англії. Та люди, що тоді стояли на чолі Франції, не могли здогонити сміливих задумів свого міністра і не тільки, що не дали йому їх здійснювати, але знищили навіть те, що він зумів придбати для Франції еспанським походом. Гірке було життя цього велитня серед карлів...

Але прийшов час, коли Бурбони оцінили вірність Шатобріяна та висловлювали це у формі, що дала йому повне вдоволення і винагородила всі його давні кривди. Вже в 1831 р. король Карло Х., що був на вигнанні, передає Шатобріянові черезколишнього свойого прибічника кн. Лєві 20.000 фр. на покриття видатків, що їх зробив як амбасадор в Римі на репрезентацію. Коли згодом Шатобріян відвідав Карла Х. в 1833 у Празі в справі матері малолітнього його внука, пізнішого Генриха V., король приймав його ласкаво. Він цінив відданість Шатобріяна, але не в силі був зрозуміти його політичної програми. Щойно в 1842 р. Генрих V. в доказ своєї пошани прислав Шатобріянові своє погруддя і просив приняти річну пенсію пара Франції у сумі 12.000 фр. В 1843 р. Генрих V. відвідує Англію. На його запрошення

Шатобріян приїздить до Льондону. Генрих V. принимає його з пошаною сина і сердечністю приятеля. Коли Шатобріян від'їздив до Франції, Генрих V. просив його, щоби передав привіт батьківщині і сказав землякам, що нічого собі в житті не бажає, як тільки служити Франції в дусі науки Шатобріяна. Так на склоні життя Шатобріян мав хвилину щастя, яке йому дало признання з уст молодого голови старої династії Бурбонів. Ще раз перед смертю відвідав він в 1845 р. Генриха V., що тоді перебував у Венеції. Це був останній акт його політичної діяльности[1]).

V. Віщі слова.

Останні літа життя Шатобріяна були повні просто віщого надхнення, коли він задивлений в будуччину предсказував сьогоднішню всесвітню руїну і хаос. „Цивілізація — писав він в 1840 року — дійшла дуже високо, але це цивілізація матеріяльна, безплідна; вона нічого не створить, бо їй недостає морального чинника. Прокидаються якісь нові народи, але до створення нових народів треба іти шляхами неба. Залізні шляхи тим скорше доведуть нас до пропасти". „Одно певне — писав на іншому місці ще в 1820 р. — що ніяке світло не засвітить над Францією й Европою. Стара суспільність дитиніє, маячить і розкладається".

Упадок Бурбонів мав в очах Шатобріяна значіння загальноевропейське, він заповідав упадок всіх тронів і династій. Відхід роду Бурбонів з тисячелітною традицією залишив по собі безконечну порожнечу. „Ті люди — слова Шатобріяна — такі малі в наших очах, падаючи, потрясли Европою!" Згодом прийде черга на всіх „готицьких королів, великих васалів під зверхністю Капетингів". „Ідемо до загальної демократичної революції" — предсказував Шатобріян, зображуючи суть тодішної кризи духа у Франції (1833 р.). „Але опісля що? Народи і люди знівелюються у рівності. Нівеляція душ і характерів, панування числа над інтелігенцією, хаос партій, що множаться і розпадаються на щораз менші групи, врешті диктаторські деспотизми як неминучий наслідок демократичної глупоти, демократичного розладдя. Ті деспотизми не будуть тривкі, але будуть дошкульні, тверді. Опісля наступить епоха довгого гниття. Демократична ідея доведена до безглуздя, похоронить політичну свободу, а разом з нею гідність людини".

Не помилявся Шатобріян. Гниття обняло нині цілий світ.

VI. В далековиді вічного й незмінного.

Врешті окремої згадки вимагає спосіб писання автора монографії про Шатобріяна. Маріян Здзєховський належить до цього — особливо сьогодні рідкого — типу вчених, що у своїй творчості сполучують науку з мистецтвом. Мета наукової діяльности Здзєховського — це не сухе, точне і байдуже до життя дослі-

[1]) Шатобріян вродився 4. IX. 1768., помер — 4. VII. 1845 р.

джування, але наче „співжиття“ з письменниками, вишукування у них універсальних, вічно актуальних і живих правд.

Як людина глибоко релігійна, наділена гарячими релігійними почуваннями і багата у велике релігійне знання — Маріян Здзєховський робить Євангелію мірилом не тільки одиничного, але також і громадського, політичного життя. Голос сумління є для нього завжди найвищим наказом. Тому характеристичною прикметою його творів і його життя є велика — сьогодні така рідка і майже вигибаюча — громадянська відвага.

Безкомпромісовий ворог всякого зла, несправедливости і підлоти Маріян Здзєховський осуджує злочини французької революції, пригадує огиду більшовизму, намагається порушити збайдужіле сумління новітньої людини, запалити її серце й уяву вогнем туги за вічним добром — за Богом.

Стиль М. Здзєховського простий, скромний. Поруч епічних образів минулого — дуже часті ліричні дигресії, що звязують минуле з сучасним. М. Здзєховський не може бути тільки пасивним оповідачем. Він мусить висловити своє обурення, гнів, радощі, жаль і тугу. Але робить це гідно, так, що ніколи не висуває своєї особи.

Таксамо його осуди не мають в собі нічого з плиткого моралізаторства. Вони є наче природним вислідом зображених подій. Вражають своєю глибиною, що пливе з правдивого переняття проповідуваними засадами. Замість багато розписуватися про жах французької революції Здзєховський дає кілька образів революційного терору. Звязує це з нашими часами і нагадує людині про совість і моральну відповідальність. Таксамо замість вихваляти чесноту й осуджувати людську підлість — Здзєховський дає образ шляхетного Шатобріяна і підлого, злочинного Фуше та підло-безідейного Талєйрана. Завдяки письменницькому талантові автора Шатобріян притягає своїм моральним достоїнством, викликує тугу за вищим і кращим життям — одним словом розбурхує духове плесо читача думкою про якість його власних чинів.

Як поодинокі постаті, так поодинокі твори Здзєховського підносять читача понад рівень будня, викликують зворушення (нпр. смерть Наполєона, прощання Генриха V. зі Шатобріяном у 1843 р.), є неначе чимось в роді далековиду, що позволяє серед хаосу щоденних дрібниць доглянути вічне і незмінне. Глибокий песимізм — думка, що на світі немає нічого тривкого, все пройде — це основний тон писань Здзєховського. Таке духове наставлення — це велика сила його творів: воно покорює, очищує і заспокоює.

VII. Три лицарські типи.

Є людські типи, що без огляду на час і середовище носять у своїх душах зародки тих самих вічних ідей. Трьома відмінами такого вічного лицарського типу людини є Шатобріян, Здзєховський і Липинський: шляхтич бретонський, нащадок лицарів,

що брали участь в христових походах, шляхтич польський білорусько-литовський, шляхтич український. Географічно — це Франція, Польща і Україна. Історично — це друга половина XVIII і перша XIX століття, кінець XIX і перша половина XX століття, перша половина XX століття. За Шатобріяна — це боротьба з хаосом французької революції, за Здзєховського і Липинського — це боротьба з тим самим революційним хаосом, що заволодів повоєнними громадянствами. Без огляду на час і простір — це боротьба за здійснення тих самих ідей: Бога у релігії, людської гідности і громадянської свободи у політиці. Здійсненням першого є для Шатобріяна, Здзєховського і Липинського католицтво, здійсненням другого — конституційна монархія, що як монарха так і громадян ставить під законом.

Честь — оцей скріплений голос сумління є двигуном чинів Шатобріяна, Здзєховського і Липинського.

Шатобріян бореться з Наполєоном, з реакційними роялістами і з революційними бонапартистами, з Людовиком Пилипом. Відкидає ласку Нанолєона й Орлєанів, справи Бурбонів боронить аж до смерти.

Здзєховський — прихильник марш. Пілсудського. Коли в 1923 р. Пілсудський, що тоді був в опозиції, приїздив до Вильна — то на двірці завсіди його витав і пращав в імені відновленого ним університету Маріян Здзєховський. В березні 1926 р. Здзєховський як ректор організує величаве свято з приводу імянин Пілсудського, на якому виголошує промову, що накликувала до чину з травня 1926 р. Але коли після цього прийшли події, що були у противенстві до засад Здзєховського, він, вірний свойому сумлінню, реагує відкритим листом до голови держави. Мислитель великої міри не увійшов до Академії Польського Письменства, ані не дістав затвердження почесної професури. Але морально у перспективі історії виріс до розмірів Шатобріяна!

Липинський в імя своєї монархічної ідеї видав війну сучасному і минулому українству. Дав доказ великої громадянської відваги, але короною його моральної величі стала його боротьба з нікчемністю людей з його власного табору, його боротьба за честь і повагу української монархічної ідеї. Вона доказала, що найвищим наказом було для Липинського його внутрішне переконання, що він, вірний голосові своєї совісти не захитався перед прилюдним визнанням своєї політичної помилки, що вище власної амбіції ставив загальне добро.

Велич Шатобріяна, повага старого бурбонського прапору, шляхетність книжок Здзєховського, ясна постать бл. п. Липинського, не позваляє назвати тут по імені цих, що монархічну ідею зрозуміли як затрату всякого почуття приличности у політиці, чи як рабське відречення від всякої самостійної думки. Зрештою про все це достаточно відомо *).

*) Справа докладно зясована у „Збірниках Хліборобської України“, вид. „Братства українських клясократів-монархістів“.

Порівнання Шатобріяна, Здзєховського і Липинського є також дуже повчальне під оглядом порівнання метод політичної боротьби. Без огляду на всю величезну глибину морального занепаду після революції за часів Шатобріяна у Франції і після великої війни за Здзєховського у Польщі, без огляду на всю неперебірчивість у політичній боротьбі, що супроводжає такі епохи — ніхто з політичних противників Шатобріяна і Здзєховського не знизився до цього, до чого скотилися українські противники Липинського з його власного табору, щоби невигідного собі противника нищити в опінії поширюванням про нього чуток, що він божевільний. Під цим оглядом українські покидьки розложеного російського Сходу є перші і незамінимі!

Коротко перед смертю в квітні 1931 р. писав В. Липинський: „Світогляд, що творить, ідея, що впливає, це витвори типу, раси, а не „переконань". Правильність цих слів підтверджує приклад життя і творів Шатобріяна, Здзєховського і Липинського. Ті три такі ріжні представники шляхетського стану свідчать також своїми думками і вчинками про живучість европейського етосу і про можність відродження нинішнього людства, коли воно зуміє піти їх шляхами.

Марія Омельченко.

Ян Шнобр.

Ян Шнобр, молодий, але вже визначний чеський поет і критик, — перший з чеських робітників пера навязав практичні звязки з українськими робітниками пера. На запрошення Т-ва Укр. Письм. і Журналістів у Празі, радо відгукнувся і виступив з рефератом: „Огляд чеської лірики за 1933 рік". Вважаємо, що українському читачеві буде цікаво познайомитись з життям і творчістю Яна Шнобра.

Ян Шнобр народився 1901 року в Клатові, місто, з якого вийшло багато чеських культурних та народніх працівників. Гімназію скінчив в рідному місті, фільософічний факультет Карлового Університету в Празі. Тепер працює як бібліотекар університетської бібліотеки — ось віхи його життєвого шляху, що на ньому він збирав і збирає матеріяли для своєї духової праці.

Ще з молодих літ, на ґімназійній лавці його захопили: література, книга і народня вихова і цим галузям присвячує талановитий поет свою роботу.

Перші свої вірші почав публікувати в рукописних ґімназійних часописах в Клатові в р. 1917—18: „Секста", „Септіма", „Октава", що їх сам редагував і, власне, майже сам складав.

Після здобуття чеським народом своєї державної незалежности, почало клатовське студенство видавати вже справжнім друком часопис „Наше життя" (1919 рік). Шнобр редагує його, містить тут свою лірику і реферати з культурного життя.

Свою літературну діяльність почав він в поступових чеських часописах у р. 1922: в „Часі“, в журналі „Шлях“ та інш. Тепер Шнобр працює майже у всіх найліпших часописах і щоденниках: „Народні Освобозені“, „Розгляди по літературі“, „Чехословенські новіни“, „Джерела“, „Гість“, „Центральна Европа“, „Слявіш Рундшау“ та інш.

Крім того, дописує він з ділянки книгознавства і народньої вихови до часописів: „Часопис Чеськословенських Бібліотекарів“, „Словянське Книгознавство“, „Чеська Освіта“, „Бібліофіл“ та інш. В журналах „Огляд“, „Сучасність“, „Нова свобода“, Субота“, „Літературна Трибуна“, „Критика“, „Північ і Схід“ та інш. Шнобр містить свої критики та статті на прояви суспільного життя.

Працює Шнобр і в ділянці народнього виховання, у літературному відділі „Масарикового Народньо-виховного Інституту“. Тут, між іншим, узяв участь у складенні списку книг для народніх бібліотек і для бібліотек для вязнів. Як поет, Шнобр вже має не одну збірку виданих своїх поезій. В 1926 р. вийшла перша його збірка „Спіраля днів“; в 1927 р. вийшли дві його збірки: „Джерела весни“ і „Блакитні хвилі“, в 1928 р. появилась „Мельодія Світла“, 1929 р. „Північне Сяйво“, а 1933 р. „Троянда і Смерть“. В перших збірках своєї лірики шукає поет свого поетичного кредо. І лише в збірці „Північне Сяйво“ найшов він своє поетичне „я“.

Всі рядки його лірики просякнуті єдиною тугою по „В е с н і ж и т т я“ та „Л ю б о в ю і В і р о ю“. Хоч іноді відчуваються і трагічні мотиви, але цей трагічний елємент не є ціллю творчости Шнобра, це лише тінь на життєвому шляху, на котрому людське серце трохи засумує, але поборе у собі тимчасову відсутність рівноваги глибокою вірою в етичні цінності цього світу.

„Спіраля Днів“ була голосом юнака, що понад міру вірив усьому, шукав віри й кохання і відчував їх навколо, страждав від невдач, але не переставав боротить за здійснення своїх мрій. „Блакитні Хвилі“ дають мистецький образ жінки, яка кохає, це є книга кохання і поезія вірности. Збірка „Мельодія світла“ дзвенить ніжними тонами і світить цілою гамою барв на зверху найтяжчих джерел щоденного життя. Тут відчуваємо найінтимніші моменти з життя людини. Ці ж мельодії відбилися і в його поезіях „Джерела Весни“. Ця лірика є відгуком правди-дійсности і мрій, це як крик душі людини, чоловіка і жінки, кохання, афектів і віри. Це є злиття двох людських істот в коханні.

В збірці „Північне Сяйво“ поет сповідує найглибші прояви свого серця, схвильованого дійсністю щоденного життя. Ця лірика повстала з туги поета за ренесансом життя, поетичною оцінкою таємних хвиль життя. Це є визнання віри поета, його молитва... Поет вірить, що життя й мистецтво мають багато спільного, переплітаються в тісних взаємовідношеннях. Єство людської долі залежить від взаїмних звязків життя й мистецтва. „Дерево збурене від самого кореня шумить свою пісню про

світло в темноті, про серце в завіях, про ману кохання...“

Центром всієї поезії Шнобра є людина, її доля, любов і віра. Поезія для нього є шлях до людини і до цілого людства. Він з нею піднімається у висоту і глибоко вірить у людину в найліпшому змислі цього слова, у людяність.

Його збірка, що недавно вийшла „Троянда й Смерть“ це кривавий голос про останні хвилини людини, про смерть... Вона йде за людиною, як тінь уже від колиски. І поет схвильований долею людини, що вже від народження призначена смерті. Він глибоко заглянув аж до основ життя і над ним зриває огняну троянду, пізнавши жахливу правду знищення всього. Але поет вірить, що виростуть нові троянди, нове життя.

Крім цих збірок вийшли його окремі вірші в бібліофільському виданні, розкішно ілюстровані видатними чеськими ґрафіками: „Бібліотекар і Панна“, „Друга Батарея“, і „Молитва“.

В 1928 р. Шнобр написав ліричний вступ (Міленці) „Коханці“ до збірки ґравюр Кареля Штіки. В р. 1930 працював над бібліоґрафічним виданням „Золотої Прялки“ Ербена; а в р. 1931 видав „Das maerisch schlesische Schrifttum“. Таким скорим темпом розвиває свою літературну працю один з нових прихильників українців.

Атос.

Українська література XIX. і XX. вв. в У.З.Е.

Появився 27. зшиток Української Загальної Енциклъопедії. Містить він низку інформаційних статтей на ріжні теми, що належать до гасла „Україна“; а між цими статтями є й про українське письменство 19. і 20. вв. Під статтею підписаний Михайло Рудницький.

Стаття, неначе б то строго інформаційна, подає історичний огляд українського письменства, коротко згадуючи про напрямки й течії та про більших і менших репрезентантів тої чи іншої доби. Стаття мала б бути зовсім обєктивною.

На рахунок тієї обєктивної повноти нарису (а не особистих симпатій чи уподобань) слід би зачислити досить докладний перелік радянських українських письменників і поетів, серед яких зустрічаємо такі „відомі“ прізвища як: В. Гжицький, І Кириленко, Г. Коцюба, П. Тимченко, Б. Тенета, Ю. Шпол, І. Микитенко, Д. Тась, М. Дубовик, А. Дикий, Т. Масенко, Р. Троянкер, І. Маловічко, С. Воскрекасенко, Я. Гримайло, В. Кузьмич і багато інших,

Та, на жаль, переконуємося, що цей інформаційний нарис. а надто в енциклъопедії, далеко неповний, необєктивний. Тільки не знаємо, яким чинником це пояснити.

Ось факти:

Шановний автор приводить прізвища Д. Тася, Ю. Шпола — але не згадує В. Королева-Старого, якого хоч би лиш роман для юнацтва „Чмелик" незрівняно вартісніший від усієї „европейської" еротичної писанини самого М. Рудницького.

Згадує автор І. Вільде, молоду новелістку (до речі дуже симпатичну й талановиту нашу майбутню зірку, але... ще не теперішню, бо ж вона не має ще ані одної, навіть найменшої, збірочки-книжки і взагалі щойно вступає на літературне поле), а не згадує Наталі Королевої, якої чудові новелі містили Л.Н.В. „Вістник", „Дзвони", „Нова Хата", „Жіноча Доля" й багато чужоземних, головно французьких журналів.

Згадує автор С. Яблонську (всього навсього має за собою лиш опис подорожі „Чар Марокка" і кілька дописів у „Ділі" й „Жіночій Долі") — а не згадує О. Кисілевської, О. Галичанки — що має й прегарні описи подорожей — „Швайцарія", „Враження з дороги", „До комор Довбуша" й низку новель, що їх ще І. Франко цінив і містив у Л.Н.В.

Далі не згадує новелістки О. Дучимінської, Яр. Мандюкової, М. Козоріс-Бариляковоі, Віри Лебедової, Ів. Блажкевичевої, Ол. Цегельської, Нат. Ржепецької, М. Гірської.

Читаємо прізвища поетів Р. Троянкера, С. Воскрекасенка, а не маємо згадки про Володимира Павлусевича („З пісень кохання", драм. твори „Американка" й інші), Яр. Цурковськго, Галю Мазуренко („Акварелі"), Андрія Волощака („У тьмі горю"), Ір. Наріжну, чи хоч би й про радянську поетку Олену Журливу („Металом горно").

Згадує радянських драматургів М. Куліша, М. Ірчана, а не згадує про Єлисея Карпенка („Момот Кір", „Білі ночі", „В долині сліз", „Едельвайс"), чи хоч би про свого протеже (О, людська химерна вдаче!) Яр. Галана... („Вантаж", „Дон-Кихот", „З Етенгайму").

Маємо в статті інформації згадку про П. Дереша, Я. Гримайла етц. — а нема ані натяку на Ст. Шухевича („Гіркий то сміх", „Видиш брате мій", „Невідомий", В. Софронова („Під сміх війни", „Грішник" і найновіша „Липнева отрута)", І. Филипчака („Юрій Кульчицький", „Сила волі", „За вчительським хлібом", „За Сян", І. Филипчак і І. Зубенко: „Княгиня Романова"), В. Лопушанського („У споконвічному вирі", „Перемога"), Петра Франка, М. Брилинського („Сірі однострої", „Хрестний вогонь"), Франца Коковського („Вчорашні дні", „Сердечні струни", „Настрої"), І. Черняви („На сході ми"), Ів. Керницького („Святоіванські вогні").

Згадуючи про Закарпаття, не подав автор про Ірину Невицьку, що їй 25-літній ювілей недавно улаштовувала ужгородська „Просвіта", ані про надійну ліричну поетку Миколаю Божуківну, що про неї тепло згадує навіть проф. С. Русова в своїй книжці „Наші визначні жінки".

Не згадує про Володимира Островського, що йому вже 25 літній ювілей уладжували.

Не згадав М. Р. про наддніпрянців-емігрантів: Івана Зубенка („Зірка“, „Галина“, „Фатум“, І. Филипчак і І. Зубенко: „Княгиня Романова“), Б. Лисянського, П. Богацького, Віт. Юрченка („Шляхами на Соловки“, „Пекло на землі“, „Червоний чад“), Ю. Горліс-Горського („Отаман Чорна Хмара“, „Холодний Яр“); Ілька Гаврилюка на Буковині; О. Іваха і Ст. Семчука („Фанфари“) в Канаді, про цілу плєяду молодих повістярів з „Української Бібліотеки“ чи „Неділі“.

Що це є?

Незнання? Але ж багато потрібних відомостей можна було відшукати ось хоч би під відповідними гаслами в Укр. Заг. Енцикльопедії, якої редактором є й М. Рудницький.

Ні це мабуть щось інше. В суто інформаційну, обєктивну статтю М. Рудницький знову вніс свій квазі „естетичний“ субєктивізм. Виходило б, що Тасі, Троянкери, Воскрекасенки — то поети, письменники, а згадані вгорі не достойні вступити на Парнас, де панує дух „европейця“ М. Рудницького...

Та це залишім історії — оцінити й сказати своє слово А покищо дозволимо собі сконстатувати, що в У. З. Е. в статт про письменство 19. і 20. вв. є досить багато... делікатно кажучи інформаційної неповноти.

На окладинці зазначено, що відділ Історії літератури від кінця 18. ст. редаґує разом з М. Рудницьким ще й п. Володимир Дорошенко, якого ми знаємо як сумлінного бібліографа й критика... Чи й за його відомом появилася в Енцикльопедії та стаття?

Від Редакції. Автор цієї статті вподобається за письменників ріжної міри, що так скажемо, першорядних, другорядних і третьорядних. Коли б М. Рудницький в своїй статті в У.З.Е. не згадував деяких третьорядних письменників, то можна б поминення ним таких же інших не брати під увагу, одначе годі зрозуміти, чому він поминув деяких першорядних, дуже замітних письменників.

М. Демкович Добрянський.

З приводу української книжки про Гітлєра.

Р. Єндик: Гітлер. Львів 1934. Книгозбірня Вістника. М. 8⁰, стор. 64.)

> Страшні наші часи для творців нових мармурових таблиць: бо величезна є відповідальність, що гнітить їх, непевність: чи ідеї, що їх вони вписують на камені, дійсно життєві? Чи не провадять вони своїх визнавців у сліпе безворіття? Страшні наші часи, бо від висліду змагання, що тепер ведеться, залежить біг історичних подій, залежить, чи цвістимуть чи гнитимуть цілими століттями народи, нації, раси. *Р. Єндик*: Гітлєр.

Мала книжечка д-ра Р. Єндика про Гітлєра цікава для нас у першу чергу своїм вступом. Це інтересний документ цього, як думки, внесені вперше в українську духову скарбницю Вячесла-

вом Липинським і поширювані дальше його другами та наслідниками, дістають в нас поволі право громадянства і починають впливати на формування світогляду молодих інтелігентних українських людей. Маємо на думці подану Р. Єндиком характеристику нашої доби, яка відзначається „цілковитим розвалом економічного, політичного і культурного життя“; всі вартості наших часів, їх камяні таблиці, повалені на землю і розтерті в порох. Ще не так давно кпив собі пан Донцов з цього роду думок, коли їх висловлювано в кругах українських клясократів; сьогодні він в своїй книгозбірні друкує книжку Єндика з таким вступом. Як не як, а поступ все таки є! Або знов згадки дра Єндика про провідні верстви, про сильний, авторитетний провід, про патріотизм, „що не є порожнім звуком“, про кров і землю, як основи життя і сили народу. Чи не нагадує нам це все Липинського? (Пану Донцову хочу заощадити місця на його „фільмі“ і відразу зазначую, що не закидую д-рові Єндикові плягіятства Липинського, стверджую лише, що думки Липинського входять поволі в українську „атмосферу“.) Тільки в вишукуванні провістників великого майбутнього виявив автор забагато оптимізму. Навіть коли такі провістники є, то не найдемо їх там, де він їх хоче бачити. Нові люди, що виступають на історичну арену, навіть коли вони „викували дзвінкі гасла, що своїм ярким змістом і спіжевим ритмом розбуджують душі та розпалюють уяву“, ще не є цими провістниками, бо самими гаслами, хоч вони й дуже „дзвінкі“ та ритм їх дуже „спіжевий“, не твориться ще нового світу. Гасла не є тотожними з ідеями, хоч як велика спокуса існує їх утотожнювати в наші часи, такі бідні на справжні великі ідеї.

Автор української книжки про Гітлєра розпочав її цитатом з останнього твору Шпенглєра. Яка шкода, що поза тим він не використав книжки того ж автора „Jahre der Entscheidung“. Шпенглєр — не Кассандра Европи, як думає автор, бо Кассандра предсказує майбутнє, а він тільки знаменитий лікар, що, розпоряджаючи суверенним поглядом і широкими перспективами, дає правильну діяґнозу сучасного стану Европи, не маючи притім змоги вказати засобів, якими вона може вийти з занепаду — не бачить у приході націоналсоціялізму до влади нічого нового, нічого, що творило би завязки нового ладу і нового світу. Світ білої раси — такий є погляд Шпенглєра про сучасну Европу — в стані небувалого перевороту серед великої революції, що триває вже майже одно століття. Тереном, а одночасно підставою і висловом цієї революції, що охоплює все культурне, економічне і політичне життя, є велике місто, що починає повставати в пізній стадії кожної культурної епохи. В цім камяннім світі, в цім камяніючім середовищі громадяться все більше і більше викорінені люди, що походять зі сіл, що жили на землі і з землею; це є „маси“ в повнім значінню цього слова, безформний людський пісок, з якого можна виліплювати штучні й тому скоро проминаючі твори, партії, на програмах створені організації. Але в цих творах завмерло основане на традиції генерацій природнє життя.

Мірилом всього став пролєтар (пролєтар не в розумінню суспільної приналежности, тільки як означення людського типу), що репрезентує найнижчу людську духовість. Ця пролєтаризація всіх проявів людського життя є вислідом т. зв. білої революції, що відбулася серед усіх народів білої раси. А націоналсоціялізм є тільки одним з кінцевих етапів цієї революції, кінцевим етапом у змасовленню (переміні в масу) німецького народу. Коли би автор був взяв під увагу теж і такий погляд, який без сумніву містить в собі багато правильних вглядів, то було би можна куди більше сказати про Гітлєра і гітлєрівський рух. А так він обмежився до того, що, зясовуючи коротко біографію Гітлєра і повставання його партії, віддав автопортрет Гітлєра, себто показав його таким, яким Гітлєр сам хоче себе бачити і яким хочуть його видіти його приклонники. Покористувався др. Єндик при писанню своєї книжки виключно націоналсоціялістичною літературою *), а головно опер її на більшім творі Гітлєра „Mein Kampf“, в якім цей дає свою обширну автобіографію і одночасно хоче зясувати підстави націоналсоціялізму. Тому можна назвати книжечку Єндика малою рекапітуляцією книжки „Mein Kampf“, написаною легко й цікаво з публіцистичним талантом. А коли читаєте на початку другого уступу: „Перше соняшне проміння скупало малого Адольфа 20. квітня 1889. року в австрійському місточку Бравнав...“, то пригадуєте собі, що автор пробує свого пера теж і в ділянці красного письменства. Тут і там видно в книжечці сліди редакторських ножиць, але здається, що в робітні п. Донцова без цього інструменту не обходиться.

Образ Гітлєра і націоналсоціялізму вийшов у зображенню Єндика надто ідеалізованим. Щоб він був більше реальним, треба би було показати і другу сторону гітлєрівської медалі: сконфронтувати всі гасла, обіцянки, програми націоналсоціялізму з їх реалізацією в дійсності. Тоді неодна позиція в активах дістала б відповідне зрівноваження й обтяження в пасивах.

З почуттям гордости відмічує Гітлєр, в чім ріжниця між звичайними партіями і партією націоналсоціялізму: а саме перші основані на програмах, що відповідно до настроїв партійних низів мусять час від часу змінятися, друга ж знов не має програми, тільки новий незмінний, незрушимий світогляд. Але хто під світоглядом розуміє ясне зясовання відношення до всіх життєвих, а передовсім громадянських справ, відношення виливаюче з одної центральної ідеї, яка робить увесь світогляд чимсь одностайним, заокругленим, монолітним, тому тяжко дошукатися в націоналсоціялізмі ясно окресленого світогляду. Зрештою на безрибю і рак риба; коли в громадянськім і політичнім життю не ділає ніякий ясно скристалізований світогляд, тоді й націоналсоціялістичні гасла люди вважатимуть світоглядом, без уваги на це, що серед цих гасел багато противенств і суперечностей, які

---

*) В списі літератури має бути: H. Buchner — Grundriss einer nationalsozialistischen (а не internationalistischen) Volkswirtschaftstheorie.

не творять жадної внутрішної цілости, зєднаної одною великою ідеєю, що навіть індивідуальність Гітлєра не змогла їх перетопити в монолітний твір. Підставою націоналсоціялістичного „світогляду“ є Гітлєрові думки про расу. З дивними почуваннями читається досить великий уступ про расу в „Mein Kampf“. Дивно, як взагалі такі речі можна було писати в добі великого розвитку наук, звязаних якраз з проблємами раси, як можна було собі аж так закпити з обєктивних вислідів науки*). А ще більше дивно, як того роду думки, сперті всеціло на натуралістичнім дарвінізмі, який вже зовсім стратив науковий характер, могли так сильно вплинути на громадське життя в країні Фіхте, Геґеля, Шеллінґа. Якраз на цю тему міг др. Єндик як антропольоґ сказати нам не одну цікаву річ, але він чомусь обійшов цю справу дуже дипльоматично. Як можна погодити теорію дарвінізму, що стала підставою марксівського матеріялізму, з ідеалізмом, на який все і всюди покликується нац. соціялізм — це таємниця провідників цього руху. „Расизм“ Гітлєра — це справжній тріюмф дарвінізму.

Друге глибоке противенство нац. соціялістичного „світогляду“ походить з ділянки суспільно-економічної. Ґітлєр як добрий психольоґ і знавець мас, розумів, що в боротьбі з марксизмом за володіння цими масами мусить давати їм надію на обильніші соціяльні блага, чим це обіцювали його комуністичні і соціялдемократичні противники. А тут без соціялізму не могло обійтись. З другого боку національно настроєні круги можна було зєднати, видвигаючи такі справи, які в першу чергу ділали на чуткі струни німецької національної амбіції. Звідтіль сполука National-Sozialismus, сполука зовсім неориґінальна, бо ще перед війною проповідував Навман конечність синтези національного і соціяльного моменту. Здійснити таку синтезу Гітлєрові не вдалося: намагання зберегти соціялізм в боротьбі з марксизмом було не до втримання, бо якщо існує який ясно окреслений соціялізм, то це є соціялізм Маркса. Соціялізм Гітлєра і всіх його економічних і суспільних „теоретиків“ та „ідеольогів“ лишився чимсь дуже невиразним і беззмістовним, чимсь, що кожний розумів інакше. Тому — а ще й внаслідок фінансової залежности гітлєрівського руху від великих капіталістичних потентатів — мусів Гітлєр постійно еволюціонувати в напрямі на право. Що це означало постепенну ліквідацію націоналсоціялізму як суспільної і політичної програми, з цього не всі в окруженню Гітлєра здавали собі справу. Але такі явища як відко-

*) Ось вам зразок Гітлєра як антропольоґа: „Лис є завжди лисом — читаємо на 312 стороні в „Mein Kampf“ — гуска гускою, тигр тигром і т. д. І ріжниця може щонайвище бути в ріжних ступнях сили, розуму, зручности, витривалости і т. д. поодиноких екземплярів. Але не знайдеться ніколи лис, що по своїм внутрішнім переконанню (Gesinnung) міг би мати гуманні нахили супроти гусей, як теж нема жадного кота з приязним привязанням до мишей.“ Це має бути один з доказів на змагання в природньому світі до втримання чистоти раси, а теж і один з арґументів, чому німці повинні вичистити свою расу від усіх неґерманських домішок, що засмічують її чистоту!

лення групи Штрассера й бунт Röhm-а, вказують, що в партії Гітлєра були течії, які безкомпромісово хотіли реалізувати націоналсоціялізм. Невдача одної і другої є рівнозначна з ліквідацією націоналсоціялізму як „світогляду", як політичної і суспільної програми. Внаслідок цього вся боротьба проти сучасного суспільного ладу стає словесною, ідеольоґічною фікцією. Гітлєр — новітній конунг, великий вожд, фірер чи герой, de gustibus non est disputandum — не виявив себе так великою індивідуальністю, яка мала би настільки могутні державнотворчі і народ формуючі сили, аби зробити свій рух незалежним від суспільних сил ваймарської Німеччини, поставити його вище них і дати новий, дійсно новий і оригінальний вияв духа німецького народу.

В противенстві до Мусолінія, котрий все вмів не конче аж масовими розстрілами опановувати настрої мас, Гітлєр — це немов великий трибун народній, що, граючи на масових інстинктах і почуваннях, розбурхує їх до тієї міри, що вони переростають його і стихійно виливаються в таких формах, яких він собі не бажав і проти яких він стає безсильним. Це дуже ярко показалося в гітлєрівськім антисемітизмі, що після приходу Гітлєра до влади виладувався так нагальним, бурливим і хаотичним відрухом, який він безуспішно намагався гамувати, недаючи йому законні форми. Другим до того прикладом є протихристіянська, поганська пропаґанда, ініційована і кермована людьми з найближчого окруження Гітлєра (Розенберґ, Гесс, Фон Широх), бо хоч він відноситься з упередженням до христіянства, як „неарійського продукту", але все таки не бажає заступати його германським новопоганством і хотів би найти з ним якийсь modus vivendi.

Щойно зазнайомлючися к р и т и ч н о з націоналсоціялізмом, можна бачити його помилки так в закордонно-політичних справах як і в питаннях внутрішної політики та шкідливий вплив тих помилок на розвиток громадського життя в Німеччині. Беззастережний приклонник Гітлєра чи націоналсоціялізму не має змоги звернути на це уваги. От наприклад первісна система закордонної політики була сильно обоснована ідеольоґічними зглядами, а не випливала з реальної політичної ситуації. Змагання до особливо приязних відносин з Італією, викликане ідеольоґічними симпатіями, при одночаснім форсованню „аншлюсу" Австрії показалося дуже скоро утопією. Щойно з часом, коли на хід гітлєрівської політики дістали вплив досвідчені дипльомати і державні мужі старої дати, переконалися нац. соціялістичні провідники, що катеґоричний імператив Бісмарка „eine theoriefreie Aussenpolitik" є одиноко доцільний. Подібно було і з відношенням до Англії: кермуючись мотивами „расизму", надіявся нац. соціялізм, що йому дуже легко вдасться увійти в союз з британською імперією, країною будь-що-будь ґерманської раси, і втягнути її в протифранцузький фронт. І ця надія показалася вповні безпідставною: Гітлєр не здавав собі справи з того, що з останньою світовою війною Англія покинула проводжену століттями систему,

яка змагала до вдержання рівноваги на континенті, і після війни згодилася на гегемонію Франції над Европою.

У внутрішній політиці небезпечною і глибоко шкідливою показалася система нац. соціялістичної пропаґанди, сперта на більшовицьких методах, видосконалених ще німецькою технікою. Як потрібною для кожної держави є пропаґанда зовнішна, серед чужинців, якої завданням є викликувати для цієї держави симпатії в інших країнах, так знов катастрофальні наслідки може мати безоглядна пропаґанда одної партії чи одної доктрини внутрі власного народу. Її неминучим наслідком є нищення політичного інстинкту власного народу, повне унеможливлення творення незалежної від правительства, здорової публичної опінії, яка є підставою і передумовою розвитку політичної культури даного громадянства. Вже в літі минулого року можна було спостерегти неоспоримий факт повної байдужности німецького загалу до політичних справ першорядної ваги, які в інших обставинах були б сколихнули і розворушили ціле громадянство, факт такої байдужности, що вже межує з отупінням. Зрештою це неминучий наслідок всіх охльократичних метод політичної орґанізації.

Позитивним явищем було, коли нац. соціялізм проголосив конечність опіки над хліборобським станом; німецьке селянство — але чи лише німецьке? — опущене і занедбане в добі капіталістичного господарства, яке лиш постільки інтересувалося ним, поскільки можна було використати його як терен збуту для виробів індустрії, потребувало активної помочі держави, щоби стати тим, чим воно має бути: джерелом народньої сили. Але реформа нац. соціялістичного міністра Дарре подобає радше на данайський подарок для німецького селянства, чим на справжню поміч і поліпшення його стану. Запровадження наслідних господарств зустріли широкі маси селянства з недовірям і побоюваннями. Один з найліпших знавців земельної справи в Німеччині і неоспоримий авторитет у цім напрямі, професор берлінського університету Зерінг скритикував дуже гостро нове хліборобське право про наслідні господарства [1]). На його думку реформа Дарре наслідує не німецьке старе право наслідства земельної власности лиш англійсько-норманські та еспанські звичаї. Німецьке право наслідства (неодностайне в наслідок ріжних історичних обставин у минувшині) спирається головно на двох основах, знехтованих новою реформою: 1. свобіднім розпоряджуванню батьків своєю землею і 2. на авторитеті батьків і родинній спільноті праці. Новий закон нищить авторитет батьків і руйнує родинну спільноту. Передтим про наслідство рішали батьки, тепер випадок. Давніше працювали всі разом в родині для спільного добра, ділили спільну долю й недолю та на прак-

---

[1]) Спецефічні відносини безоглядної диктатури не дали змоги Зерінгові виступити з критикою публично, тому він видав свої критичні завваги як приватний друк“ (що не йде на книгарський ринок) і розіслав лише відповідальним політикам, науковим установам і німецьким ученим, що займаються земельною справою.

тиці здійснювали засаду „Gemeinnutz geht vor Eigennutz". Від тепер родина поділена на упривілейованого наслідника і його братів-сестер, що сходять до ролі його наймитів, а по психічному наставленню робляться пролєтарами. Їх судьба незавидна: зменшена можливість видати добре доньок заміж, бо на їх вивінування не можна затягнути кредиту. Здорова сама по собі тенденція дезурбанізації (відпливу з міст) утруднює відплив зі села до міста, а землі для нових осель в найкориснішім випадку (навіть по висушенню багон) вистарчить тільки для половини гереращії виключених тепер від наслідства. А як творити нові оселі, коли на старе господарство не можна дістати гіпотеки. В своїх наслідках нова реформа може принести цілий ряд небезпек для селянства і звідтіль походить таке велике його занепокоєння.

В згадуваній уже книжці Шпенглєр окреслив знаменито суть нац. соціял. перевороту: „Es war kein Sieg, denn die Gegner fehlten". І справді серед суспільно політичних угрупувань ваймарської Німеччини не було жадної сили, яка могла би була серйозно протиставитися нац. соціялістичному рухові. Єдиним реальним його противником був Гінденбург. Об його крицеву монументальну особистість розбивалися безуспішно хвилі нац. соціялістичної „стихії". Щойно коли він покликав Гітлєра до влади, нац. соціялізм зробив „революцію". Пригадується одна фотографія зі святочного відкриття парляменту III. Німеччини, в потсдамській гарнізоновій церкві Гінденбург в уніформі маршала його спокійна володарська постать приковує до себе увагу глядача. Перед ним глибоко в поклоні схилений Гітлєр подає йому руку. Символічна картина вказує, що Гітлєр мусів сам в цій хвилі бути виразно свідомим того, кому він завдячує владу над Німеччиною.

Книжка д-ра Єндика свідомо зрезигнувала з того, щоби зобразити й другу сторінку нац соціялізму [1]), зясувати не лише його програму, його „ідею", але й реальне здійснювання нац. соціялістичних кличів [2]). Щоби книжка про Гітлєра могла бути

[1]) Атор може замітити, що він поставив своїм завданням змальовання особистости Гітлєра, а не нац. соціялізму, але оба явища так нероздільні, що їх не можна одно від другого відлучити.

[2]) Не можна заперечити, що нац. соціялізм видвигнув цілий ряд кличів, які в основі своїй є правильні (н. пр. охорона селянства, плекання національної солідарности, чистоти духової культури народу тощо), але — і на це треба звернути особливу увагу — спосіб проголошування цих кличів і формулування є звичайно цього роду, що затрачується сутня справа, а лишається тільки сповид дійсного змісту. А дальше, їх реалізація відбувається такими методами і засобами, які не лиш компромітують дану ідею в очах загалу і тим її як діючу силу нищать, але доводять її до абсурду. Змістом даного політичного руху є не тільки кличі, ідеї, але також методи, якими ці ідеї проводяться в життя і люди, що їх реалізують. І тому, коли хочемо оцінювати суспільні явища, мусимо завжди охоплювати їх цілість, а не самі тільки кличі чи програми, звертаючи особливу увагу на їх реалізацію. В нас, в народі недержавнім, здібності до політичного реалізму є дуже малі і тому ми бачимо звичайно прояви громадського життя односторонно, під кутом тільки їх кличів (програми). Українська політична література повинна боротися з такою склонністю до односторонности, а не їй пособляти.

позитивним вкладом в українську політичну літературу, мусілось би її написати зі становища української рації стану. А так — книжечка дра Єндика буде — може навіть проти його внутрішнього наміру — джерелом гітлєрофільства. А cui bono це? Не можемо промовчати, що автор в кількох місцях висловив сумнів, що до остаточної вартости гітлєрівського руху, але зробив це в той спосіб, що некритичний читач не зверне на них як слід уваги. (Може й тут проявилися редакторські ножиці?). З приводу так написаної книжки, мусимо з притиском підкреслити цей сумнів: „Чи ідеї, що їх вони (зн. творці нових мармурових таблиць — М. Д. Д.) виписують на камені, дійсно життєві? Чи не провадять вони своїх визнавців у сліпе безвориття?“.

Від Ред. В книжечці про Гітлєра стрічаємо одно місце, на яке мусимо звернути увагу Читаємо там на 43. ст.: „В системі її (Католицької Церкви) ідей є сьогодні багато річей, що не видержують критики розуму, опертого на знанні і досвіді. Та все таки вона не зрікається свойого становища навіть у питанні протинок, бо знання є плинне і змінне, а догми незрушимі серед повені подій. Цим вона сильна і притягаюча“. — Це місце доказує, що Др. Єндик з ділянки теольогії поза шкільними катехізмами не багато читав. Бо якраз навіть деякі вороги Католицької Церкви признають, що всі її догми мають дуже сильне обоснування, сперте не лише на обявленню але й на розумі, знанню, законах природи і життєвім досвіді, через що вона нічого зміняти в своїх догмах як правдивих і Обявленням потверджених не потребує та не буде потребувати і тому вона сильна і притягаюча. Якщо Др. Єндик, чи хтонебудь інший має які сумніви, то пропонуємо зясувати їх в листі до нас, а ми радо дамо відповідь і вияснення.

о. Др. Г. Костельник.

Справжнє джерело атеїзму.

1. Атеїсти твердять, що віра не дається погодити з наукою; релігійний світогляд це ніби дитинячий, наївний світогляд, що не може встоятися перед науковим світоглядом.

Так нпр. висловлюється Séailles, професор Сорбони: „Догм не повалила негативна критика, ані памфлєти, ані глузування безбожників; вони зникли перед позитивними правдами, що не даються погодити з ними, що аж тоді проникають до душі, коли з неї усунемо догми. Догми вже не погоджуються з поняттями, що їх маємо про всесвіт та його закони; не заперечуємо їх, але їх ігноруємо“ [1]). Ледви чи хтонебудь з атеїстичного становища це мудріше, більше обдумано висказав.

З того виходило би, що властивою причиною атеїзму є наука і то в простій лінії: атеїзм це ніби чистий і зрілий плід науки.

Християнські апольогети не признають цього атеїстичного

[1]) Gabrjel Séailles: Dlaczego dogmaty nie odradzają się. В книжці: Nauka i wolnomyślność (переклад з франц.), Warszawa 1907. Стор. 5.

монополю на науку. Вони твердять, що наука не противиться релігії. А атеїзм пояснюють іншими причинами, не „наукою“.

Всі християнські автори, що їх я читав, подають в суті речі такі причини атеїзму (невірства), які вичисляє наша „Етика для вищих кляс середніх шкіл“ від о. Д. Дорожинського (за дром К. Щекліком). Ось як там вичислені причини невірства:

„1) Порочність серця є найчастішою причиною невірства. Хто віддався порокові, той не може любити релігії тому, що вона осуджує всякий порок; противно, він мусить бажати, щоб релігія була неправдивою... то й старається вмовити в себе, що вона таки дійсно є неправдива“.

„2) Читання книжок противних вірі і приставання з невіруючими людьми“.

„3) Незнання правд віри“.

„4) Порожність, бажання відріжнитися від віруючого народу“.

„5) Сила прикладу й авторитету... Нерідко буває, що чоловік тому захитається у своїй вірі і стане сумніватися в ній, що неодин великий учений або поет був також без віри“.

„6) Гордість і перецінювання свого розуму, коли чоловік не хоче признавати того, чого сам своїм умом не може поняти“[1]).

Остаточно ті всі причини зводяться на грішний стан душі. Віру тратить ніби той, хто задля своїх грішних тенденцій хоче її позбутися (тому читає безбожні книжки та йде за безбожними авторитетами), або бодай не дбає про віру (незнання правд віри). Етика о. Дорожинського виразно каже, що атеїст не може бути моральною людиною: „Ніколи моральний чоловік, чесних обичаїв не виражається про речі віри легкодушно, з погордою або насмішками, бо це для нього занадто свята річ, котру він уміє пошанувати в собі і в других“.

Безперечно є обєктивні дані, щоб з морального становища так висловлюватися. Однак це не обіймає цілої правди.

2. Вичислені причини невірства правдиві, та вони не є ані джерельні, ані вичерпуючі.

Що вони не є джерельні, про це найкраще можемо переконатися, коли наведемо анальоґічні причини як причини віри. Отже причинами віри мали би бути:

1) святість серця, 2) читання побожних книжок, 3) знання правд віри, 4) покірливість, 5) сила прикладу й авторитету, 6) євангельська „вбогість духа“. Ми також тут анальоґічно мусимо сказати, що ці причини правдиві, однак вони не є ані джерельні, ані вичерпуючі. Це вже другорядні причини віри. А коли ставимо квестію про причини віри, то хочемо знати першорядні, джерельні причини, бо тільки вони пояснюють ґенезу віри.

---

[1]) Свящ. Д. Дорожинський: Християнсько-католицька Етика. Львів 1904. §. 33.

Анальогічно й при атеїзмі хочемо знати джерельні причини, бо тільки вони зможуть нам сказати про атеїзм те, що конче потребуємо знати, щоб у останній інстанції зрозуміти всі його прояви. До Newton-а люди знали, бо в досвіді запримічували, що листок паде з дерева на землю, ріка тече в діл, місяць кружить довкола землі..., але аж Newton своїм поняттям ґравітації всі такі явища звів над один спільний знаменник і зробив їх зрозумілими. Якщо нам удасться відкрити джерельну причину атеїзму, то й вона кине анальогічне світло на свій предмет.

Етика о. Дорожинського не має окремої точки, де була би подана „наука" як причина невірства. Але ж учені атеїсти не говорять наївно, коли твердять, що їх наука зробила атеїстами. Щось у тому мусить бути правдиве. Тому й Етика о. Дорожинського не могла цілком поминути „науки" як причини невірства. Про це в ній говориться під 6) точкою, де як причини невірства подані „гордість і перецінювання свого розуму". Про науку там написано ось що:

„Вправді наука і освіта не можуть безпосередно спровадити невірства — бо нема ні одного позитивного результату науки, що стояв би в суперечності з вірою — але ученість може легко зділати чоловіка гордим і привести його до спокуси тільки те вважати за правдиве, що його умові очевидне. Це може статися особливо в того, хто займається науками природи. Правильність законів, яким підпадає тілесний світ і які даються схопити в математичні формули, манить поверховно думаючого і може мати на його духа такий великий вплив, що він відвертається від тих областей, в котрих такої самої ясности і наглядности не находить, і — держачися, як говорить, виключно лиш позитивного — такі справи, які на математично-емпіричній дорозі не даються рішити (нпр. про початок світа, про вічність, про остаточне призначення чоловіка), відсуває від себе як невмісні. Заблудження тих, котрі задля науки стратили віру, не полягає на тому, що в свому змаганні і гоненні за знанням пішли за далеко, а навпаки: на тому, що вони в свому змаганні не досить далеко пішли і вже там перестали думати де думання щойно зачинається. Правдива наука завсіди веде до віри і до Бога, а лиш одностороння і поверховна освіта ділає чоловіка гордим і відтягає від віри".

Доки річ не є ясна, доти фальшиві зіставлення явищ найлекше накидаються нашому умові. Десятьлітній хлопчина сказав: Коли потрава пересолена, то треба її поцукрувати (щоби спаралїжувати сіль). Подібно хибно зіставляють „науку" та „атеїзм" самі атеїсти і християнські апольогети: перші приписують „науці" завелику функцію при атеїзмі, другі замалу. Правда буде десь по середині. Та не йде тут тільки про ступінь, але передовсім про незластиве зіставлення явищ. Якщо б було правдиве твердження атеїстів, що наука противиться вірі, то тоді великою загадкою був би факт, що між великими умами атеїсти не тільки становлять меншість, але й квалітативно не

дорівнюють віруючим. Для ілюстрації подаємо ось таке зіставлення:

Freud, Haeckel, Schopenhauer, Spinoza — атеїсти.

Pasteur, Newton, Leibnitz, Descartes — віруючі.

Ще куди виразніше виступає те відношення в старинній грецькій фільософії. Ціцерон, пишучи про богів, вичисляє з поміж грецьких фільософів тільки двох уповні здецидованих атеїстів: „nullos esse omnimo deos Diagoras Melius et Theodorus Cyrenaicus putaverunt" [1]).

Що ж дали людству Діагор з Мелю й Теодор з Киренаїки в порівнанні з віруючими грецькими мудрцями, з котрих наведемо тільки загально у світі відомих: Анаксагора, Пітагора, Сократа, Плятона, Аристотеля. Якжеж атеїсти пояснять ці факти? Чех Drtina пише:

„Фільософія й наука є виключно проявом розуму; а релігія дає образ світу й життя після потреб другої, сильнішої половини людського єства, себто чуття та волі" [2]). „Догми, що творять частину релігійних поглядів на світ і життя, основуються на мітах і символах. Релігія повстала з чуттєвої, вільної чинности людського духа, тому ні найменше не наближується до наукових понять" [3]).

З того виходило би, що Анаксагор, Пітагор, Сократ, Плятон, Аристотель, Descartes, Leibnitz, Newton, Pasteur і взагалі всі віруючі великі уми не змогли визволитися від свого почування, що любується в мітах і символах, і тому ні найменше не наблизилися до наукових понять — а Drtina, Freud і всі їм подібні визволилися від свого почування й наблизилися до наукових понять! Зіставлення виходить образливе для одної й другої сторони, а це вже достаточний критерій, що погляд атеїстів на відношення науки до атеїзму є нестійний, фалшивий.

Погляд християнських апольогетів, що властивою причиною атеїзму є грішний стан душі, виходить образливим для атеїстів через свою односторонність. У душі віруючої людини усі релігійні мотори в русі, тому їй ясно, що вона могла би позбутися віри тільки штучно й насильно — через гріх гордости ума чи якийсь інший. І здається такій людині, що це так само мусить бути також в атеїстів. Але ж насильний атеїзм не є щирий, ані справжній. Таким „атеїстом" я був уже в II. гімназ. клясі і добре памятаю, що я сам не вірив у те, що виговорював проти Бога; це був дійсно грішний „атеїзм на показ". Невжеж можна би з тим погодитися, що атеїзм у всіх атеїстів штучний і нещирий? Знаю людей, старших, розважних інтелігентів, котрі

---

[1]) De natura deorum, l. 1, c. 1.

[2]) Prof. Dr. Fran. Drtina: Rozwój umysłowy ludów Europy (переклад з чеського), Warszawa 1904. Стор. 10.

[3]) Тамже, стор. 14.

жалувалися передо мною, що хочуть вірити, а не можуть, не находять у своїй душі ніякого опертя для віри. В таких людей релігійні мотори віри нечинні. Ясно, що такі атеїсти можуть бути зовсім моральні, бо атеїзм у них не виріс із гріхів, ані гріхи його не піддержують, але щось зовсім інше.

Нема сумніву, що значний процент дітей, вихованих у безбожницьких більшовицьких школах, є справжніми атеїстами задля виховання. Старші, мудріші (учителі) вмовили в молодших, духово слабших саме такий світогляд, саме так уформували їх душу. Значить, що тут для прийняття атеїзму рішальна саме „наука" (*така* наука), а не грішний настрій душі.

Побачимо, що модерний атеїзм, так страшенно поширений по світі, також треба пояснювати анальоґічною причиною — „наукою", а не грішним станом душі.

3. Атеїзм родиться і поширюється в парі з наукою. Між простолюддям нема атеїстів, а якщо є, то вони виховані інтеліґентами, або бодай їх книжками. Того ніхто не в силі заперечити, що кожна людина з природи є релігійним єством, кожна, розвиваючись духово, простолінійно й цілком певно мусить дійти до віри в Бога. Віру можна тільки втратити, а це стає можливе щойно на якомусь ступні науки. Грішний стан душі взагалі не є і сам собою не може бути, що так скажемо, творцем атеїзму.

Грішний простолюдин скаже: Нехай на другому світі піду до пекла, але тут собі вжию!... Він взагалі не є здібний визволитися від релігії.

А інтеліґент, коли схоче рятуватися перед своїми гріхами, може піти тим шляхом, що веде до заперечення Бога і релігійного значіння гріхів. Але що в його душі дає йому ту спромогу? Грішний стан душі? Тоді цей чинник також простолюдинові давав би таку саму спромогу.

Ясно виходить, що властивим творцем атеїзму може бути тільки „наука" чи то „ученість".

Це перший момент, чому атеїсти, всі без виїмку і так уперто, хваляться своїм атеїзмом наче наукою (атеїзм це ніби наука).

Про тип людини атеїста знав уже псальміст. Відомі ці його слова: „Сказав безумний у свому серці: нема Бога" (Пс. 13, 1).

Треба розріжнити практичних і теоретичних безбожників. Практичні так жиють, як коли б Бога не було; деколи може й скажуть „нема Бога", може й не люблять над тим призадумуватися, все таки, вони не є вповні здецидовані. Важне ствердити, що навіть на глибоко віруючих часами надходять сумніви, а практичні безбожники з того стану речі беруть для себе те, що для них приємніше.

Про практичних безбожників знає також простолюддя і мабуть саме той тип мав на думці псальміст.

У тому самому псальмі читаємо дальше: „Господь з неба споглянув на людських синів, щоби побачити, чи є такий, що розуміє або шукає Бога. Але ж усі відступили, всі стали не-

потрібами; нема такого, що робив би добре, нема ні одного". Простолюддя деколи називає безбожниками й таких людей, котрі в дійсності не мають нічого спільного з атеїзмом, тільки що вони мають інакшу віру, як окружаюче їх простолюддя, і тою своєю вірою валять деякі релігійні святощі простолюддя. Грецькі фільософи Анаксагор, Сократ і Аристотель були обжаловані як „безбожники" — ворги батьківського грецького політеїзму. Сократ, як відомо, був засуджений на смерть, а Анаксагор і Аристотель врятувалися втечею.

Сонце, місяць, землю і т. ін. греки уважали за божества, а Анаксагор учив, що сонце не є ніяким божеством, тільки „розжареним каменем". Наука тут виступила до боротьби з вірою простолюддя і частинно „здемаскувала" віру, відкрила її помилку.

Це другий момент, задля котрого атеїсти називають свій атеїзм наукою і задля котрого важуться твердити, що ніби наука здемаскувала, поборола віру.

Часто буває, що наука демаскує, поборює науку: нова наука опрокидує давнішу науку. Але ж задля цього наука не пропадає, тільки відроджується.

В дійсності так само є і з вірою, коли її наука частинно демаскує: вона не пропадає, тільки відроджується, отрясається від помилок. Та атеїсти неприхильно ставляться до релігії й такі конфлікти між наукою й вірою інтерпретують корисно для себе, а „на погибіль" релігії.

Невже дійсно нова астрономія здемаскувала й поборола християнську віру? Ні, тільки прочистила поняття, що їх давніші християни мали про небо й пекло. Але атеїсти це інакше коментують. Так нпр. Fr. Jodl пише: „Небо і пекло, добре відомі мешкання святих і проклятих, губляться в безмежному просторі, в котрому нема ні „вгорі", ні „вдолі"; престол Найвищого захитаний, а людина заворотно побачила себе, що висить в порожні на вільному шляху" [1]). Про те саме широко розводиться Séailles у цитованій розвідці.

В дійсності справа так стоїть, що нова астрономія поборола давну астрономію, систему поганина Птолемея, до котрої вчені християни в попередніх віках були пристосували свої погляди про небо й пекло. І не диво, що книжка Коперника про геліоцентричну систему спершу попала на індекс як „безбожна", бо до чого люди в релігійній сфері привикнуть, від цього їм не легко відірватися та примінитися до новознайденої правди.

Ми віруючі асимілюємо нашу віру до того, що знаємо про світ. Цього домагається принцип гармонії в нашому світосприйманні. І певне поступ науки (нпр. при поняттях про сотворення і вік людини, про душу) ще неодно викриє таке, що спершу буде разити наших потомків, котрі унаслідять наші поняття, але опісля вони переведуть нову асиміляцію своєї віри з нововідкритими правдами.

---

[1]) Friedrich Jodl: Wissenschaft und Religion. Frankfurt a. M. 1909. Стр. 4

Як є можливий конфлікт між новою й старою наукою, так — і з тих самих причин — **можливий є також конфлікт між наукою і вірою**. Одначе той конфлікт може доторкатися тільки **деяких релігійних понять**, а **ніколи цілої релігії**. Атеїсти gratis (без доказів, безпідставно) ґенералізують конфлікт між наукою і вірою.

Щоб наука поборола релігію, як цілість, то вона мусіла би дати такі докази, на які її ніяк не стати. Вона мусіла би ясно й переконуючо опрокинути всі докази, на яких основується віра в Бога: існування людського розуму, доцільність у природі, існування вродженого морального змислу (совість), різницю між живим і неживим, початок життя на землі і т. ін. наука мусіла би **виразно й переконуючо** пояснити механічним способом, без Бога. Всякі такі спроби дотепер кінчилися фіяском. А розвій науки йде в протилежному напрямі до атеїстичної орієнтації, бо навіть у фізиці викрив **немеханічний чинник**.

(Продовження буде)

Рецензії.

Літературні нагороди за 1934 р.:

Цьогорічний комунікат літературного жюрі та Ради Т-ва Письменників і Журналістів звучить так:

Члени жюрі, вибрані Радою „Т-ва Письменників і Журналістів ім. Івана Франка" для призначення трьох літературних нагород за найкращі твори, видані 1934 р., на свому засіданні дня 18. січня 1935 р. призначили:

1 нагороду УЛАСОВІ САМЧУКОВІ за „ВОЛИНЬ"; 2 нагороду ЮРІЄВІ КОСАЧЕВІ за „ЧЕРЛЕНЬ" і „СОНЦЕ В ЧИГИРИНІ"; 3 нагороду Б. І. АНТОНИЧЕВІ за „ТРИ ПЕРСТЕНІ".

Крім цього рішило жюрі вирізнити з-поміж виданих у 1934 р. творів іще такі книжки: І. ЛИПИ: „КОЗАКИ В МОСКОВІЇ", Е. МАЛАНЮКА: „ЗЕМНА МАДОННА", В. СОФРОНОВА: „ЛИПНЕВА ОТРУТА".— В. Сімович, голова; М. Рудницький, секретар; О. Боднарович, М. Гнатишак, В. Дорошенко, К. Малицька, М. Матіїв-Мельник, Ю. Шкрумеляк.

Рецензію „Волині" Уласа Самчука подали ми в ч. 8—9 1934 „Дзвонів", „Сонця в Чигирині" Ю. Косача в ч. 12. 1934, а Ю. Липи „Козаки в Московії" обговорені в ч. 5. 1934. В цьому числі понижче оцінюємо „Черлень" Ю. Косача, „Три перстені" Антонича та „Липневу отруту" В. Софронева. „Земну ж Мадонну" Е. Маланюка з технічних причин оцінимо в найближчому числі. *Ред.*

Юрій Косач. **Черлень.** Поезії. „Ізмараґд" — Львів 1935. Окладинка й марка роботи Святослава Гординського. Друкарня М. Гехта(!) Тираж 1000 примірників. Стор. 77+3 нпг.

Свою збірбу — присвячену М. Хвильовому — поділив Косач на 4 циклі: Ніч над Звіздалем — Дім Фавста — Проща до Парижа — Сурми. Ті циклі відповідають мабуть поодиноким фазам розвитку творчости Косача. „Ніч над Звіздалем“ це ще вірші більшовицькі тематикою. Їх форму Косач пробує обновити силою маловживаних „свіжих“ слів; а такі спроби можуть створити поезію хіба для... фільольога. Характеристичний для того циклю вірш „З горобиних ночей“:

...„Чує Чута помсту люту,
Помсту призволя,
То кушнелиться за буту
Шляхті кровю шлях.

Ррру бонуть, одрізать, вжарить,
Чвапувать, валить, губить —
В Жаботині на пожарі
Треба люльку закурить.

І насклесь, наодлів, наруч,
Шабеленки — клиння ран,
На сідлі кигиче налуч,
Жовтий кордован.

То кляшторів чорні куштри,
По замках — вали,
Хмизом Залізняк начустрив,
Гонта запалив.

Не цвите майран пахучий,
Не рясніє ряст,
Там де Швачка на онучі
Подере атлас.

Лебедин, Вільшина, Умань
Кармазинна путь —
Не весни тут ринуть струми —
Гайдамаки йдуть“.

В „Прольозі до поеми“ пише Кочач:

„...Оттам на хуторі однім...
Там Кимлайчук з панцирника „Аврора“,
Там Куприйчук, мужицький командарм,
Мені недавно, сливе як учора,
Були Фальстафами у дзвоні повних чар“.

У тих віршах — увесь дальший часово — Косач наче в зародні: комбінація „широкої“ бунтарсько-гайдамацької східної душі, але одночасно з початками західного „історизму“ в поезії (Фальстаф!). Навіть є натяки на „Сонце в Чигирині“ (вірш „Памяти Олени Пчілки“). Одночасно з тим барвиста ріжнородність тематики, а почування при тім нагадують кого не хочете: то Маланюка („Уст коралі“), то Тичину чи Чупринку („Кавалерійськими атаками“), то інших. Але в усім тім чути повну оригінальність поета, що хоч і черпає з надхнення других, то все чуже перетворює на власний творчий набуток. „Ніч над Звіздалем“ — початок збірки „Черлень“, так як і кінцевий цикль „Сурми“ — криє найбільш емоціонального змісту Косачевої поезії. Поезії не так почування, як радше волі діла. І в тім одушевленні діла, пориву, геройства Косач подібний до Хвильового, Маланюка, Кравцева. Так і видно, шо пливе в ньому шляхетська расова кров, та сама, що в Лесі Українки. Мужеський порив заглушує інші більш особисті почування й тому прим. еротики не виходять у Косача якось так виразисто, як здавалось би повинні вийти в молодої людини. Еротичне йде в нього більше на жагу, ніж на серце. Має рацію, коли каже про себе:

„Весна одна моя кохана
І я їй лицар іздавен,
Вона лиш знає полумяна
Про смілі задуми поем“.

По весняних бурях молодости замешкує поет у „Домі Фавста". Тут більше начитання, як життя формують його дальшу творчість. Вона з поривности, почувань, лірики переходить більш до розумовости, набирає ширшого — хоч холоднішого — духа епічности. Дікенс, Дон Сервантес де Сааведра, Валенштайнові дні, повна історичних памяток Прага — все те перевивається через Косачевий вірш і запліднює своїми мотивами його поривчасту душу. Вона стає при тім старша, розумніша, хоч одночасно й претенсіональна, наче Мих. Рудницький — поет. Але молодий порив Косача таки не вгасає й виводить його часто з того кредяного кола. Забуває тоді про чужий дім Фавста й нагадує рідного Байду Вишневецького. Радіє славним спомином минулого, коли то:

„Москові! чолами бють царі,
Йому, Господарю, на Буджаку, Мультанах,
Хіба ж не славлять піснею гетьмана
В степах Молдавії мандрівні гуслярі?
— — — — — — — — — — —

І бється вал у браму Едікулу,
Його вартує вірним псом фелюка,
Щоб не простяг руки із Подніпровя,
Щоб не вп'ялась у серце Істамбулу
Стріла співуча з Байдиного лука!"

З „Дому Фавста" йде „Проша до Парижа". І в тому місці не вгаває поет у пізнаванні минулого, що живе для нього багатими скарбами поривів і поезії. Головно захоплює його море та Бонапарте. Але крім них складає він вірші і про Пізарра, Кондотєрів, Роланда, Данте й інші великі поривами постаті історії. Ось прекрасний вірш „Хрестоносці":

Брязчать мечі чотками оповиті,
Піднятих заборол іскриться ясна мідь,
І рвуться коні в путь, збиваючи копита,
Мов розірвати хочуть темну світа кліть.

І день жагтить. На дзвінкість древніх площ
Впаде яса лицарських сурм лунких
І рушать лави в даль, у шквирю, шквар і дощ —
Суворі і палкі, нерівні і стрункі.

Хтось молитовно руки над юрбою звів
І палахкоче в подвигу закохане чоло,
Що вкоїться лише в святій землі,
В Иордані зачернувши свій шолом!

Не забуває Косач про своє рідне і в Парижі: пише про Григорія графа Орлика („Версаль Року Божого 1746"), „немов чотки перебирає молитовно щодня в саду оцьому вірші Дарагана" („В Люксембурському Городі"). Поезія Дарагана справді перша з повоєнних віршів мала „подвигу закохане чоло" й від неї родом усі наші „волеві" поети.

На жаль „проща в Париж", через може надто „побожне" відношення до „Европи" Косача, мала на його музу й дещо ли-

хий вплив. Вірш Косача хилить нераз „чоло подвигу“ в мазут і порох Парижа декадентів та циніків („Наслідування Ф. Війона“, „Зустріч“), то навіть наслідує жидівських претенсіональних „геніїв“ („Кіт“) з Монмартру. На нашу гадку такі „поети“ — тільки „жабурі, що луснули надувшись!“...

Якось визволюється Косач з того й кінчить збірку циклем „Сурми“. В нашій епосі бачить „Народження Великого“, пригадує українську „Житомирську весну“, могутню Германію й героїв сучасного: всякі роди військ у „Війні майбутнього“, „Авіяторів“ і под. Увесь той цикль — справді сурми. Патос вислову нагадує нераз просто „Слово о полку Ігоря“:

„А за ними гвардії босої лави тиснулись невпинно —
Селян із Славути, з Лісистих Лушн і з Олевська
І, мов дики, здіймали багнетами гостру щітину,
Коли батько вітав їх снагу, їх усміхнений батько Грушевський.

Там у гострому вітрі, мов стяг боєвий над полками,
Його борода колихалась і рвалась сріблиста,
Наче волхов чудний і страшний соколами
Він пісні-курені випускав із долоні за місто“.

Тоді
...старшому братові бігла вже кров по вилицях,
Кров палка й молода, та перша кров за державу.

І волинські поля мерехтіли просторами прерій,
Нам хотілось туди, де пригоди чудні й таємничі,
О, візьміте! просились і ми у сотень і співучих батерій...“

І цей порив, це закохане в подвигу чоло дав нам сьогодні Косач у „Червлені“. Тим то справді належиться його збірці нагорода якраз національна. Бо хоч і виступає він під крилами досить невиразної „Назустрічі“, то проте його дух ближчий націоналізмові, як інтернаціональному дефетизмові.

Правда — дух пориву Косача нагадує „енергетичний імперіялізм“ Донцова: є в нім жага, нема керми. Ідеали ж Косача дуже неокреслені, більше загально людські, як націоналістичні. Та це може якраз не позволить йому зайти в блудне коло націоналістичної деклямації.

З боку католицької моралі слід піднести деякі заміти проти автора „Червлені“. Косач славить хрестоносців, але славить і кондотієрів. Йому не важний зміст ідеалу, що за нього люди подвизаються, йому важний тільки сам подвиг як такий. Подібно як у романтиків, прим. Віктора Гюго. Але така беззмістовність подвигу нагадує мені одну єресь містиків — назви забув. Була вона в тому, що визнавці її віддавали себе молитовності без уділу волі й розуму, здаючи себе буцім то на Божу волю. А проте така безвільна контемпляція вела неодного з них не до Бога свідомих, тільки до „Невідомого“ — Сатани. Що так воно може статися і з Косачем, на те докази в самій „Червлені“, от прим. вірш, що возхвалює месть („Помста“), чи чарівництво („Опівночі“).

Розвиток Косача як людини йде мабуть у напрямі від комунізму до націоналізму. Не виключене, що той розвиток піде ще дальше, і не виключене, що Косач найде врешті в Правді керму свого життя й поезії. Покищо — він до неї ще не дійшов, хоч багато в нього доброї волі. І багато справді віщого прочуття, знак великої поезії:

...Надходять дні розгнівані й пророчі.
На взгірі вершники — знамена Божих кар
Рудими кіньми топчуть стиглі ниви,
Раба і пана, князя й мужика
Єднає жах перед незнаним дивом.
Жебручі смілости — той час не ваш
Жебручі гордости — той час не ваш:
Ось поспіша в долини, на розпуття,
Шляхом закуреним, керманич бур і гроз,
З мечем ясним, у лати весь закутий,
На чолі вершників усміхнений Христос.

Безсумніву, останній образ нагадує нам дуже більшовицьку поему Блока „Дванадцять“. Та не це важне, а те, чи Косач розумів усю ту поезію тільки як гарний образ, чи справді відчув те „Євангеличне“ нашої доби. Коли справді відчув, тоді маємо в ньому справді завдаток на великого поета. Поета, що у вселюдському вміє замкнути й національне й особисте, і жиє не на час, а на вічність. *Т. Р.*

богдан ігор антонич. **три перстені.** поеми й лірики. накладом богдана дороцького. львів (1934). обгортка й оформлення книжки володимира ласовського. Стор. 80, 16° Ціна 1 зол.

Магістер фільософії, літ 23—25, невисокий як на верховинця. Голова округла, в розмові дуже ввічливий. Дещо „дипльоматична“ натура: дописує всюди, і до католиків, і до націоналістів, і до юдофільських „Сиґналів“. Рішуче не виглядає на поета — цей третій лявреат галицьких Гонкурів — богдан ігор антонич (з малої букви! Вже виджу, що Ласовський бачив десь твори Стефана Георґе, відомого противника великих букв...), а проте є ним, і то без сумніву.

Нагороджену збірку п. з. „три перстені“ зачинає Антонич „Автопортретом“. Каже в ньому, що він

„Захоплений поганин *) завжди,
поет весняного похмілля“ (ст. 5).

Зображення справді влучне: більшість збірки складають дійсно вірші радощів захоплення і то часом якогось пасивного сприймання „незглибної краси дочасности“. Є вправді у збірці кілька елєгій, але в них більше захоплення красою, як елєгійного настрою. Таке діонізійське наставлення до життя й поезії дає Антоничеві в нашім письменстві особливе місце: адже наша

*) Це тільки так поетично називає себе поет задля великого захоплення красою.

література відома якраз із плачів і скиглінь, а не радощів життя. Тим настроєм життєвих радощів і підйому Антонич нагадує мені Леопольда Стаффа і Вержинського, особливо того останнього „Pamiętnik miłości“. Очевидно — ніяк не в дурнім заміті якогонебудь „плягіяту“, чим у нас привикли люди шафувати...

Антонич — чистий лірик. Впадаючі в епіку довші елегії, хоч автор сам мабуть їх дуже цінить (зрозуміле, вони часово молодші), ніяк не роблять на нас того дужого враження, яке маємо від коротких, чистих лірик. Найкращі коротесенькі вірші: в них (як у поляків у М. Павліковської) найкраще вміє Антонич виповістися. Для прикладу „Чарки“:

Зелений ясень, серп і коні.
Прилипнув хлопець до вікна,
В чарки сріблисті і червоні
поналивалася весна.

І хочеться хлопчині конче
від весняних воріт ключа.
З трави нежданo скочить сонце,
немов сполохане лоша.

Ліричний настрій поета до того чистий, що аж переходить подекуди в якийсь пасивізм супроти світу і природи.

Десь шелестом сливи...
Що ж більше тобі?
Сьогодні щасливий
ти птах, далебі! („На вітер“),

чи навіть:

Іду в захопленні й **нестямі**
весни розспіваної князь. („Князь“).

Не виключене, що такий пасивізм має автор тільки в своїх піснях, бо „в пісні важко передати — те, чим крилиться душа“ (ст. 48). І в тім пасивізмі — здається мені — найбільша небезпека для Антонича, можливість стати безрозсудним поганином самого почування, а коли те з часом спопелиться, то самої кугої форми. Так кінчили псевдоклясичні погани. В такім обмеженні душі тільки до обсягу чистого почування криється велика небезпека обіднення поезії. Це покищо очевидно Антоничеві не загрожує, бо він молодий; та з часом може прийти й така хвилина.

Тепер він поет радісної юности:

Крилатий вітер, дужий вітер,
що зорі, листя й ластівки несе,
сп'яняє серце. Ех, летіти
в зелений квітень, в синь пісень!

Піднявся день, мов олень з кручі;
ніч відплила, мов корабель.
Крилатий вітер і пахучий,
мов дзенькіт сріблених шабель. („Ранній вітер“).

Малює Антонич ту красу й радощі образами дуже оригінальними, в нас іще не вживаними. Найбільше тих образів бере

з буднів лемківського життя, сільського господарства (щось наче польські поети групи „Чартака“). Буденність тих образів у руках Антонича перемінюється в екзотику і вже як така полонює читача. Маємо тут „душі білених дерев“, „кіш повний спілих місяців“, сонце, що сходить полумяним маком, „від воза місяць відпрягають“, „конопляне небо“ — і навіть: „Вливається день до долини, мов свіже молоко до миски“ („Село“). „Різдво“ — його теж зображує Антонич регіонально:

Народився Бог на санях
в лемківськім містечку Дуклі.
Прийшли лемки в крисанях
і принесли місяць круглий.

Ніч у сніговій завії
крутиться довкола стріх.
У долоні, у Марії
місяць — золотий горіх.

Не бракує поетові й урбаністичних порівнань, коли їх тільки потребує („Ранок блиснув. Сонце, мов червона цегла, покотилось бляхою дахів“). Та більшість поезій Антонича жиє таки сільським життям.

Те пасивне сприймання радощів життя, що нагадує нам того „хлопчину над книжкою Мая“ з першої збірки Антонича, затьмарює теперішній суворий час. І поет відчуває цю незгоду:

Не сховатись, дарма, під наметом краси,
В чаді п'яному строф кришталевих.

О, поете, дарма, вже тобі не втекти,
треба визнати те, що найгірше:
чи самого себе не оббріхуєш ти
в цих пянливих, розспіваних віршах?
(„Суворий вірш“).

І „князь весни“ навертає круто свій поетичний шлях, настроює свою ліру „на шррум“ та починає а ля Кравців:

Вилітають — лиш стопи дзвенять,
аж майдан задрижав, розспівався.

Правда „шррум“ виходить в Антонича зовсім добре й природно, але відбирає йому Антоничеву своєрідну тематику й дає замісць неї Кравцева, Маланюка, Дарагана й ін.

Та досить уже добрих сторін „Трьох перстенів“. Мають вони й деякі менче вдатні сторінки, які слід буде справити при другому виданні збірки. Хоч поет в збірці згадує Бога як Творця (стор. 12) та неясно називає хрест — могутнім ключем (стор. 70), то в „Зеленій Євангелії“ виступають поганські мотиви старословянщини та „прапервісна“ фільософія-теософія-кабала. Самохіть почуваєш острах, що молодий поет готов піти за „поетичнішою“ теософією й поминути в творчості правдиву релігію,

як колись наш Федькович, а недавно тому француз Кокто, в користь якогось неясного містицизму. Не кажу, що Антонич уже на дорозі відвороту від „ідеольогії Дзвонів“, та все таки виключення зі збірки „Три перстені“ багатьох віршів, печатаних давніше в „Дзвонах“, викликає таки грішні думки на цю тему...

Друга хиба „Трьох перстенів“ це деякі недотягнення форми. На мою гадку — слід вистерігатися таких „громадських“ пляґіятів як „амбразура“ (Савченко, Маланюк і ін.; на цю тему цікава розвідка Іржиковського в збірці „Słoń wśród porcelany“), чи ще гірше оклепаних римів „очі — ночі“, то знов таких „новшеств“ як рим „дні — і“, чи непоетичного слова в римі „дере“. Слово „зигзаг“ не українське; наше слово на те є „клес“. Катахретичний справді вірш „Пейзаж з вікна“. Незгідні зі собою порівнання й їх перекопичення викликують у читача почування несмаку; противенством до нього є чудово гармонійний вірш „Чарки“.

Збираючи сказане, стверджуємо, що „Три перстені“ Антонича явище в нашій новій поезії наскрізь позитивне і щодо форми і щодо змісту. Ідейні недотягнення можемо виправдати молодістю поета й трудними до перемоги спокусами українського Парнасу. Наскільки вільно нам зложити поетові бажання з приводу перших „конкретних“ лаврів, що йому дісталися за „Три перстені“, то бажаємо йому, щоб він у дальшій творчості став подібний радше до Ф. Жамма як до Метерлєнка. Щоб міг написати в передмові до нового тому ті слова, що їх Жамм помістив на вступі своєї першої збірки: „Мій Господи, покликав Ти мене між людей. Ось я. Терплю і люблю. Говорив я голосом, що дав єси мені.,. Відійду, де схочеш і коли схочеш. На Ангел Господній грають дзвони“.

Т. Р.

Василь Софронів: **Липнева отрута** та інші оповідання. Львів 1934. Накладом Видавничої Спілки „Діло“. Стор. 128, 8⁰.

Книжка, повна мистецької культури. Вісім оповідань, написаних з почуттям такту і міри, та зі знанням техніки нової мистецької прози. Зміст книжки живий, ріжнородний. Майже кожне оповідання зацікавлює читача. Оце і є позитивні риси обговорюваної книжки. Але, при цьому всьому — книжка не має душевного поглиблення ані виразного морального обличчя. І це її кардинальні недостачі. Прочитавши, ми не відкладаємо книжки з новими, глибокими слідами в душі. Ми просто лише приємно провели дві години. Розривка, спричинена засобами мистецтва. Автора я зачислив би до типових представників новочасної інтелігенції з витонченою культурою, але з холодною душею. І коли жюрі літературних нагород виріжнило його книжку — то це сталося, на мою думку, виключно задля її формально-літературних прикмет. І з того становища — сталося це зовсім слушно.

До цих імпресій про загальний характер книжки додам ще хіба короткий перегляд змісту. Перше оповідання, яке дало — на мою думку, неслушно — назву цілій збірці — належить до слаб-

ших. У ньому автор старається схопити атмосферу еротики літньої ночі, та висміває гіпокризію старої панни. Отже, як бачимо, моменти з морального боку дразливі, і щонайменше зайві. Далі, є в збірці 2 оповідання з сензаційно-жахливого жанру, а саме „Гість з-під Монте Санто“ і „Клікута“. Оба вони дійсно цікаво й добре написані — хоч особливо оригінальної помисловости в них нема. До селянсько-побутового жанру, злегка закрашеного психольогізмом і рефлексійністю, належать оповідання „Світ такий красний“ і „На похоронах“. Цікава річ: у обох селянських оповіданнах цієї збірки — на першому пляні похорони. Гротескові риси має оповідання „Англійська молька“ — а до легенького, сальонового, закрашеного еротикою жанру належать оповідання „Небезпечна жінка“ і по паризьки екзотичне „Пять сантимів“. Отже, як бачимо, на 8 оповідань — 5 засадничо відмінних жанрів і стилів та 8 зовсім ріжних тем і середовищ. Tutti frutti. Але першої кляси!

мг.

Наталя Лівицька-Холодна: **Вогонь і попіл.** Варяг. Варшава 1934. Стор. 68.

При лектурі цієї гарно виданої книжечки мені весь час бреніли в ухах деякі строфи зі збірки „Четки“ московської поетки Ахматової. Не хочу тут бавитися у „впливольогію“. Можу навіть допустити, що Н. Лівицька зовсім не читала „Четок“. І признаю, що вірші її наскрізь оригінальні, з формально-мистецького огляду досконалі. І тільки типова жіночість специфічного, дискретно-еротичного жанру сполучує її не лиш із Ахматовою, але й із десятками ріжнонаціональних поеток, що не стають на котурни, та також у поезії залишаються природними, звичайними жінками, — того типу, що признає в житті лише кохання. У тій точці Н. Лівицька може аж надто отверта. Вона з дійсно поетичною щирістю й безпосередністю відкриває у перших віршах цілу свою душу. І показується, що... ця душа має лише одну скалю думок і почувань, а саме еротичну. Зрештою — пустка. А шкода!

Безпосередність і формальна вишліфуваність, ці два основні складники кожної доброї лірики — у Левицької виступають у повній силі й красі. Але на жаль, нема у неї майже зовсім третього, і то найважнішого складника доброї лірики: нема душевного поглиблення. Бо змислово-еротичні відчуття, хоч би й які субтільні та ніжні, хоч би як мало матеріяльні — це ще таки не є глибина душі.

мг.

Юрій Горліс-Горський. **Холодний Яр.** Львів 1934. Накладом сотн. Івана Зуба.

Сам автор виясню́є на вступі: „Холодний Яр — це одна з найяскравіших сторінок визвольної боротьби в Україні. Це живий приклад, як — невеликі числом, але сильні духом — можуть успішно боротися з незрівнано сильнішим ворогом“.

„На жаль, по цей бік нині мало хто знає, що після того, коли московська червона орда захопила Україну, над Дніпром

існувала своєрідна „республіка“, яка під українським національним прапором провадила запеклу збройну боротьбу аж до 1922 року. То були села в околицях Холодного Яру на Чигиринщині“.

Уривок із великої епопеї комуністичної хуртовини на Україні зображує автор зі становища очевидця Залізняка, старшини холодноярської республіки, з резиденцією в Мотриному манастирі. Опис подій — це немов фільмова тасьма фактів, що відбувалися один по другому, звязаних з часом кількох літ, невеликою територією Холодного Яру і невеликим теж числом головних осіб.

Герой, козак Чорнота — це людина з примітивними товариськими засадами, та одночасно освічена, очитана, навіть у фільософії. Дивак — для сталення волі й гарту духа держиться здалека жіноцтва, як елементу, що розніжнює й так уже сентиментальний український нарід. Боротьба з ворогом вимагає сильних нервів і в такому напрямі Чорнота виховує себе й товаришів та зі стоїчним спокоєм, одначе не з предилекцією, розстрілює зловленого більшовика, або мордує підчас партизанської війни. — В особі козака Чорноти хотів автор зосередити усі на його думку додатні сторони українця-патріота і боєвика за справу народу, а одночасно його устами критикує хиби народу.

Партизанські бої зображені реально. Вони починаються від дрібних сутичок та переходять в криваві порахунки обох сторін, які автор описує способом натураліста і з найбільшою докладністю ілюструє червоний садистичний терор. Декуди проймає цей опис жахом, головно тоді, коли автор описує розстріли й різню обезброєних полонених або нелюдське знущання над жінками. Та вже вершка осягнув описом сцени, як він сам (тобто Залізняк) вбиває свою наречену, що спроневірилася йому і зрадила своїх перед більшовиками. Треба сильних нервів, щоби прочитати це місце й не кинути книжки. Здається, що ця людина затратила всякі людські, етично-моральні вартості. Тим то книжка, хоч має багато позитивних елементів, то все ж з другої сторони деякі місця в книжці не будують, а радше деправують людську душу.

Хоча автор „Холодного Яру“ грішить деякими мовними прогріхами, живий опис, головна основа і романсовий сюжет дають йому форму роману-хроніки. — Це лиш перша частина, кінцеве слово можна буде сказати щойно після появи другої, чи других.

В. М. Л.

1) *Іван Зубенко*: **Фатум.** Повість із 1917—1920 рр.

2) *І. Зубенко:* **Галина.** Повість із часів визвольної боротьби. Коломия 1934. Накладом в-ва „ОКа“.

Автор кількох повістей і пєс Іван Зубенко збагатив оце нашу популярну літературу двома повістями, яких теми взяті з недавнього бурхливого минулого на Україні. Перша з них заторкує питання мішаного подружжя українця з жидівкою, яке й героя довело до фатального кінця й багато пошкодило загальній справі.

Короткий зміст: Інженер Іван Степовий закохується в студентці Мері, дочці Морґенштерна, власника цукроварні, і здобуває її серце. Коли вибухла 1917 р. революція, обидвоє подружуються проти волі її батьків і кидаються у вир революційної боротьби. Та тут же й розходження: Іван — націоналіст — стає в ряди борців української національної революції, Мері — інтернаціоналістка — згідно з духовим наставленням своєї раси — переймається комунізмом і силою фактів стає проти Івана. Не маючи змоги завернути його коханням на інтернаціональні бездоріжжя, зраджує його пляни своїм однодумцям і спричинює заломання українського революційного фронту на відтинку мужа. Іван довідується про те все таки від самої Мері; а проте не має сили викорінити симпатії до зрадливої жидівки зі свого серця: коли вона разом із братом і помічниками попала в його руки — вже як ославлена „Червона Роза", що скупала свої пальці в крові соток українців — він дався підійти її любощам і випустив засуджених на розстріл жидівських комуністів на волю... Розуміється, це далося сейчас відчути на фронті. Іван спокутовує свій безприкладний злочин геройською смертю.

Друга повість розказує про долю молоденької вчительки галичанки Галини, яка виходить замуж за придніпрянця Романа Сумного, російського офіцира, українця націоналіста. Їхнє щасливе життя перериває нова заверюха: більшовицький наступ на Україну. Роман іде на фронт, а його друг Любецький, теж українець, але комуніст, невдячний суперник Романа, перепоєний потайною жагою помсти, користає з відсутности друга, щоб дійти до цілі. Одначе його зусилля розбиваються об характерність Галини. Та тут помогли йому обставини. В його комісарські руки попали з документами орґанізатори повстання для допомоги наступові української армії. І Галина була приневолена своєю честю купити їм волю... Романові — хоч сам на фронті не зберіг бездоганної вірности своїй дружині — тяжко було зрозуміти конечність тієї жертви. Траґічна розвязка близька. Та вкінці його другам удалось розмотати фатальний вузол і між ними з Галиною настає знову повна згода й гармонія.

Обидві повісти мають спільне тло — українська визвольна боротьба з більшовиками. Обидві визначаються живою акцією й драматичним конфліктом, через те читаються доволі цікаво.

Обидві повісти скидаються на нариси з чималими пропусками, недомовками, зазначенням деяких важних сцен тільки двома-трьома реченнями, а то й словами. Через те й дієві особи не скрізь виведено повно й рівномірно, помічаються й психольоґічні заломання. Попрацювавши ширше й основніще, можна було створити з них справжні романи з визвольницької доби, на які наша повість усе ще бідна. Правдоподібно, автор міг би це завдання виконати, бо й стиль у нього легкий, хоч і не скрізь вирівнаний, і інвенція не вбога, і — це найважніше — сам пережив ті часи й події, що їх описує, значить фактичного матеріялу найдеться в нього доволі. Важно підкреслити й національно повчальну ціль повісти. Автор не ідеалізує середовища. При деякій схематичности головних ліній малюнку й дієвих осіб у нього вірно зображене національно недорозвинене, но державницьки невиховане селянство, партійно зріжничкована, націоналізмом не сціплена інтеліґенція, з повною розбіжністю ідеольоґії. В одних почуття обовязкозости аж до понижуючої саможертви*),

*) Щодо повісти „Галина" слід зазначити, що помисл із особистою саможертвою геройки коштом своєї жіночої чести для національної справи, не належить до тактовних і позитивних, тим більше, що ця жертва не є викуплена траґічним закінченням. Happy End у цій повісті — це не-

у других низьке зоольоґічне самолюбство, глум із визвольницьких змагань, спілка з ворожими елєментами. І тих саме більше... Автор добре визнається в настроях ріжних ідеольоґічих і просто безідейних ґруп того бурхливого часу.

Вражає тільки подекуди занадто „українська" складня. Отой нпр. фатальний 2. відмінок предмету замість 4-го: „рукою теребив (!) дорогого рубінового дармовиса" (зам. „дорогий рубіновий дармовис" або просто „бавився дармовисом"); „дружині я вже дав наказа" (зам. „дав наказ"); „дав наказа оповістити", „читав наказа" і так усюди 2. відм. замість 4 ого тай то в кепській формі, бо народня мова, як виказує словар Грінченка, не знає форми „наказа" (в Галичині це чистий варваризм), а тільки „наказу". Що правда, в нас тепер поширюється своєрідне „акання" в 2-му та заступство 4-ого відмінка тим „аканим" 2-им, але та мода не народня. Так само не скаже народ: „принеси мені плаща" зам. „плащ". Слово „квіт" у нас має ще значіння купецьке і через те „квіт армії" виходить не зовсім зручно. Добре було б не забувати, що є ще й „цвіт", щиро-українське слово. Є й декілька польонізмів (тили, притомна, „бо" на другому місці в реченні, міської). Слово „публічний" має в нас погане значіння, також „Вкраїнська" уже застаріла форма. Всі такі нерівності й недогляди можна легко усунути, а тоді мова — загалом в автора гарна — була би справді бездоганна. *Д. Н.*

Ольга Олександра Дучимінська: **Наталія Кобринська як феміністка.** Коломия 1934. Стор. 30 + IV. м. 16⁰

Денис Лукіянович: **Два документи до життєпису Наталії Озаркевич - Кобринської.** Львів. Стор. 20.

Минулорічний Жіночий Конгрес пригадав українському громадянству трохи призабуту вже піонірку жіночого руху в Гачичині, Наталію Кобринську — і занотовані вгорі дві книжечки є м. ін. теж виявом того заінтересування законтуалізованою минулорічним ювілеєм, історичною вже постаттю Кобринської.

Книжечка п. О. Дучимінської дає легко й цікаво написаний, опертий переважно на автентичному матеріялі, перегляд життя і діяльности Н. Кобринської. Авторка підкреслює, як це видно вже в наголовку, головно заслуги Кобринської як феміністки. І самозрозуміла це річ, що при такому підході до справи, авторка мусіла займатися й тими позитивістичними, матеріялістичними й соціялістичними струями, які згідно з духом часу відіграли визначну ролю в формуванні модерного фемінізму взагалі, а світогляду Кобринської зокрема. Але вже менше зрозуміле це, що п. О. Дучимінська, знана як католицька письменниця, саме в цих моментах обмежується переважно до стверджування фактів, та не підходить до предмету з необхідним критицизмом. Що більше — такий важний момент, як зворот у душі Кобрин-

смак. Таких помислів авторові слід уникати, якщо він хоче, щоби його книжки зі спокійною совістю можна поручити молоді. *Ред.*

ської, в останніх роках життя, до релігії й Церкви, авторка збуває одним-одиноким реченням, взагалі не виявляючи глибшого заінтересування цією справою. Неясна залишилася теж, у представленні п. Дучимінської, роля мужа Н. Кобринської, котрий, як священик, мав ніби то свою дружину заохочувати до наукової праці, яка у Кобринської проявлялася м. ін. в читанню Бюхнера, Ренана, Гекля, Дарвіна, Бебеля й ін. Цю справу треба би прослідити докладніше.

Чотиросторінковий додаток до книжки — це побіжний перегляд письменницької діяльности Кобринської.

Зрештою, поза видвигненими тут справами засадничої натури — книжечка О. Дучимінської є зразком добре написаного популярного нарису про визначну нашу діячку й письменницю, якою, на свій час, безперечно була Н. Кобринська.

Ще лише одна заввага чисто формального характеру: в студіях про діячів чи письменників не є принято писати займенники, що відносяться до їх особи, з великої букви; воно якось трохи дивно вражає, і зовсім не причинюється до збільшення пошани і симпатій до людини, про яку дана праця написана.

Цікава з документального боку книжечка Д. Лукіяновича. Дає вона незнаний досі матеріял, та деякі речі грунтовно вияснює. Хоч автор зачіпає багато ріжних моментів з життя і діяльности Кобринської, то все таки головна річ іде про дві справи. Перша з них — це справа підозріння в шпигунстві, яке впало було на Кобринську підчас світової війни, за відомих обставин, що їх вислідом були масові розстріли невинних українців, Талєргоф і т. п. Докладно зясована справа злобного, безпідставного доносу на Кобринську і врятування від небезпеки. Друга, теж дуже цікава справа, зясована в цій книжечці — це історія заповітів Кобринської. Історія, в якій є також доволі дивні факти й комплікації, головно коли річ іде про спосіб виконання тестаменту Покійної.

На загал, книжечка Д. Лукіяновича, хоч строго документальна і на перший погляд „причинкарська“ — вже самим своїм матеріялом має характер літературно-історичної сензації. *м г*

Альманах Українських Католицьких Богословів. Видання тов. „Читальня Українських Студентів Богословії ім. М. Шашкевича“. Львів. 1934 р. стор. 144 великої 8⁰, ілюстрацій 23. Під редакцією Олександра Буця.

У таких переломових часах, як нинішні часи, коли завмирають одні політично-суспільні ідеї, а народжуються другі, коли валиться політично-суспільний порядок, що був випливом тих ідей, і коли серед безконечних і важких зусиль думки і волі народжується новий порядок — особливо ясно можна бачити, що творцем нових ідей і нових форм громадянського співжиття є завжди якась активна меншість даного громадянства, якась його провідна верства.

Українське громадянство в Галичині вже давно втратило

свою шляхетську провідну верству. Під тим оглядом доля галицьких українців живо нагадує долю ірляндців, литовців і словаків. Подібно, як серед тих „неісторичних“ народів, також і серед галицьких українців католицьке духовенство стало такою необхідною для всякого національного життя провідною верствою. Вірне перш за все своїй головній меті — релігійно-моральному вихованню народу, воно брало живу участь в його політично-національних змаганнях, що в Галичині, подібно як і в інших краях з „неісторичними“ народами, прокинулися під впливом загальноевропейського романтизму і демократизації. Як серед ірляндців, литовців і словаків, так і серед галицьких українців національне відродження вийшло з захристії. Священик став на довгі часи спершу одиноким, а опісля чи не найважнішим чинником розвитку орґанізованого національного життя. Він по черзі організував просвіту, творив економічні і політичні організації, він проводив в життя ідеї, що зроджувалися в головах одиниць на верхах суспільности серед її інтелєктуальної еліти. Зразком такого священика патріота і громадянина став пробудитель Галицької Землі — Маркіян Шашкевич. Приклад його громадянської діяльности досі не втратив своєї живучости і притягальної сили. Серед змінених обставин, серед далеко посуненої диференціяції громадянського життя, духовенство є надалі дуже важним складовим чинником української провідної верстви в Галичині.

Українське світське громадянство, свідоме тієї великої і заслуженої ролі греко-католицького духовенства, з особливим зацікавленням стежить за вихованням нинішних богословів, за їх громадянськими заінтересуваннями, за їх підготовкою до відповідальної ролі не тільки моральних, але також і національних провідників народу. Тому то українські богослови зробили дуже добре, що своїм альманахом, виданим з нагоди 150-ліття заснування Духовної Семінарії і 85-ліття оснування своєї матірної організації — читальні, дали змогу широким колам українського громадянства переконатися на основі фактів, що вони розуміють своє будуче національно-суспільне завдання і серйозно до нього готуються.

Альманах українських богословів так зладжений, що вяже нині і вчора, сучасне і минуле, що дає змогу пізнати думки, почування і громадянські зацікавлення в нинішних питомців богословії та підкреслює їх звязок з живучими ідеями минулого.

Перша частина Альманаху п. з. „Мережки думок“, зложена з поезій і нарисів, є висловом релігійних і національних почувань і думок нинішних богословів, що глибоко переняті Божою Ідеєю, бажають бути здібними до саможертви для Церкви і народу. Повні зрозуміння для унійних задумів Митрополита, українські богослови бажають причинитися своєю будучою священичою працею до привернення колишньої злуки Церков. Як діти цього покоління, що пережило всю велич і розпуку 1918 р., українські богослови є під сильним впливом тієї такої недавної, а одночасно такої далекої традиції, що найшло свій вислів

у таких віршах як „Немов би Нині“ і „Мир“. Але сучасне також близьке українським богословам — сум українського громадянства є їх сумом, його біль їх болем. Тому коли ціле українське громадянство протестує проти винищування українського населення над Дніпром, українські богослови прилучуються до того протесту, а їх спільне обурення на поганський державний абсолютизм більшовиків находить свій прояв в літературній творчості у вірші п. з. „Протест“. Як частина українського громадянства українські богослови є у живому звязку зі загальнонаціональним життям цього громадянства. Вони святкують у свойому гурті 1. листопада, роковини бою під Крутами, роковини смерти Маркіяна Шашкевича, Тараса Шевченка, Миколи Лисенка. В 1931 р. президія „Читальні“... бере участь в Службі Божій і академії з приводу 30-ліття української університетської сецесії. Побіч цього українські богослови, свідомі свойого значіння питомців головного українського греко-католицького богословського наукового вогнища, навязують живий контакт зі всіми українськими греко-католицькими питомцями, розкиненими по ріжних наукових богословських осередках в краю і закордоном і в той спосіб підготовляють ґрунт під майбутнє обєднання українських католицьких богословів.

Переняті таким живим зрозумінням для національного життя, українські богослови відбувають побіч своєї головної релігійно-наукової підготовки в Духовній Семінарії і Богословській Академії ще й підготовку до практичної суспільної праці у своїх власних організаціях. Під сучасну пору є їх три. „Братство Входу в храм Преч. Діви Марії“, засноване ще в 1885 р. пок. о. пралатом Ізидором Дольницьким і зреорганізоване в 1930 р. на зразок Марійських Дружин, ставить своєю метою поглиблення релігійного життя питомців та одночасно з тим є наче практичною школою ведення братських релігійних організацій. Центром товариського життя та національно суспільних зацікавлень українських богословів є „Читальня Українських Католицьких Богословів ім. Маркіяна Шашкевича“, заснована ще в 1849 р., а відновлена після війни в 1926 р. Обсяг її заінтересувань дуже широкий: входять тут справи богословської науки, суспільного питання, загальної культури й освіти, літератури, музики і театру, економії, католицької добродійности, протиалькогольного і протинікотинного руху та переплетництва. Для поодиноких напрямків своєї діяльности „Читальня...“ має численні секції, власну бібліотеку з найновішими виданнями та багачо часописів. Члени, зорганізовані в „Читальні...“, пробували також видавати свій власний орган: в 1930/31 р.р. виходив „Інформаційний Стінний Часопис“, а в 1932/33 р.р. вийшло одно число „Нашої Думки“.

Осередком економічних заітересувань богословів є кооператива „Визволення“, заснована в 1926 р. для познайомлення питомців з кооперативним рухом і влекшення скорого та дешевого набування товарів. Побіч тих трьох головних організацій українських богословів в міру потреби повставали також інші як: „Видавничий Фонд“, „Фонд Допомоги Українським Інституціям“ і „Щаднича Каса“.

Для відповідного підготування питомців до суспільної праці Ректорат організував цілу низку ріжних курсів: боротьби з єресями, кооперативних, протиалькогольних, культурно-освітних та господарських. До білянсу суспільної праці питомців слід зарахувати улаштовання тижня католицької преси та окремо згадати їх послідовну акцію в справі викупу Шашкевичівської Білої Гори коло Золочева і побудування там церкви.

В той час, коли літературна частина альманаху і статті, присвячені історії поодиноких організацій наших богословів, дають образ нинішнього їх зорганізованого життя, то спомини

о. о. Масцюха, Застирця, Бобовника, Каблака і Осташевського пригадують тіни померших поколінь, що воскресали у ювілейних проповідях і промовах з нагоди 150 ліття Духовної Семінарії та 85 ліття „Читальні“.

На основі тих спогадів можна сказати, що нинішні організації українських католицьких богословів є систематичнішою і тривкішою континуацією тих організаційних зусиль, що розвивалися серед питомців Духовної Семінарії майже впродовж століття, почавши від 1849. В тому році богослов Василь Ковальський дав почин до організації богословської читальні. Історія її розвитку — росту і занепаду — є вірним відбиттям нашого суспільного життя, якого характеристичною рисою є недостача послідовности і постійности. Подібно як всі наші організації аж до нині тримаються тільки одиницями, також само і читальня богословів розвивалася тоді, коли були одиниці з ініціятивою, і завмирала, коли їх нестало. Після відходу В. Ковальського читальня паде. Оживлення прийшло щойно в 1860—63 р. р., коли за почином пок. Юліяна Лаврівського богослови опрацювали матерієл до видання українсько-німецького словаря та перевели грошеву збірку на підмогу для Юрія Федьковича. Після тих двох ясних хвиль приходить знову занепад, що потривав довше головно через те, що почавши від 1869 р. всі спроби оживлення Читальні паралізували невідомі досі спори москвофілів з народовцями. Після двох невдалих спроб віднови читальні в 1871 і 1884 р. вона оживає щойно за ректорства пок. о. А. Бачинського. Повстала ціла низка ріжних гуртків, щотижня відбувалися відчити. Українці і москвофіли разом уладжували спільні національні свята в честь Шевченка, Федьковича і Качковського. Але цей мир не тривав довго. В 1892 р. прийшло до боротьби, що в 1895 р. закінчилася перемогою українців. Життя в „Читальні“ розвивалося дуже інтензивно. Її члени підготовили до друку видання творів Миколи Устіяновича, виданих опісля „Науковим Товариством ім. Шевченка“ та почали листування зі закарпатськими українцями, що довело до створення „Словянського Кружка“ та кинуло перший поміст до галицько-закарпатських взаємин. Після короткої перерви, спричиненої живою участю богословів в університетській сецесії в 1901 р., „Читальня...“ видає свій власний трьохмісячник „Католицький Всхід“, в 1910 р. видає переклад „Суспільного Питання“ о. Бідерляка, піддержує листування зі Закарпаттям та бере живу участь в просвітному русі Львова і львівського повіту. В нову стадію своєї діяльности увійшла „Читальня“ за ректорування Преосв. И. Боцяна. Завдяки її заходам переложено по українськи твір о. Ліковського про берестейську унію та зібрано 5000 корон на стипендію ім. М. Шашкевича.

Війна припинила все. Нове організаційне життя почалося тільки аж біля 1925 р. Тоді за ректора о. Галущинського повстає принагідний „Просвітний Кружок Богословів“. Під кінець 1925 р. вже за теперішнього ректора о. Сліпого прийшло до створення ініціятивного гуртка для віднови Читальні, що наступило в 1926 р.

На окрему згадку заслуговує та сторінка спогадів о. Масцюха, що оповідає про журбу Кардинала Сильвестра Сембратовича за піднесення наукового рівня українського духовенства. „Нас з'їдять — казав Кардинал — якщо не будемо мати мужів науки. Запанують над нами чужинці. Варт, щоби твердо запамятали ті слова не тільки богослови, але вся студентська українська молодь!

Сьогодні воно замітно краще. Маємо свою Богословську Академію, маємо початки власного наукового, по европейськи задуманого богословського руху. Його будучий розвиток залежить від цього, чи загал українського громадянства зрозуміє і піддержить почин основника Богословської Академії Митрополита А. Шептицького та змагання її нинішнього керманича — ректора о. Сліпого.

Відємною сторінкою споминів є те, що вони писані не на основі записок, або щоденника, а з памяти після кільканадцяти років, коли минуле сильно затерлося і набрало самохіть нинішньої закраски. Тому то у них більше літератури і сентименту до минулого, як фактів і правдивого змалювання давних подій і людей. Одним словом ті спомини є більше „Dichtung“ як „Wahrheit“. Не можна також промовчати і цього, що як на альманах, виданий з нагоди 150-ліття Духовної Семінарії і 85-ліття „Читальні“ ті спомини надто доривочні і скупі. На таку велику масу живих ще нині вихованків Духовної Семінарії тільки 5 надіслало свої спомини... Це доказ, що духовенство, яке творить також ще і нині основу нашої інтелігенції, не доцінює ваги загально-національного історичного досвіду, що складається також і з досвіду поодиноких людей. „Vita nostra brevis est, brevi finietur“... Тому добре зроблять нинішні богослови, коли ще тепер в семінарії візьмуться за писання своїх споминів або ведення щоденників і робитимуть це, доки рука втримає перо. Не кожний має талант, щоби стати письменником, але кожна інтелігентна людина може списувати те, що переживає.

До тих завваг про спомини треба додати кілька слів про літературну частину. Її авторам слід більше читати великих письменників, письменників з живим і глибоким відчуттям вічности, глибше переживати прочитане і заобсервоване, просто, але всеж у відповідній літературній формі висловлювати свої думки і почування. Письменники не виростають самі зі себе. Їх поява і розвиток тісно звязані зі ступнем літературного заінтересування їх середовища. Тому і серед українських богословів можуть появитися визначні письменники, але тільки тоді, коли їх літературні заінтересування будуть безперервно живі і глибокі.

Але без огляду на те, „Альманах Українських Католицьких Богословів“ має свою історично-суспільну вартість, більшу вартість, як це могло б на перший погляд виглядати. Кожний, хто візьме його в руки, не пожаліє цього і коли на закінчення кине оком на його першу сторінку, де в присвяті студенти-богослови висловлюють свою вдячність о. ректорові Й. Сліпому, то, пригадавши собі його прихильність і заходи над обновленням організаційного життя питомців, долучить до тих висловів вдячности також і вислови свого признання. *X.*

Проф. Сергій Шелухин. **До вивчення „Руської Правди“.** Прага 1934. Зшиток II. Стор. 1—64. (Літографія).

Після появи першої студії проф. Сергія Шелухина про Руську Правду в Ювіл. Наук. Збірнику Укр. Унів. в Празі 1930 р., що в ній автор дав аналізу 70—73 та 119—121 статтей Карамзинського списку, перед нами друга праця того автора знов із його студій над нашим знаменитим правничим збірником староукраїнської доби. Розправа появилася тим разом літографією — доказ нашої видавничої мізерії, можливої лиш у недержавного народу. Рукопис праці проф. Шелухина від двох літ лежить у теках НТШ, а властиво, говорячи докладно, в теці редактора Правничого Збірника, себто автора отсих стрічок, та задля фінансової скрути неможливо було ту працю пустити на друкарську машину, дарма що праця цінна та до того з історії українського права, ділянки українознавства так мало ще

розробленої українськими вченими. Тим чином вважаю своїм моральним обовязком бодай отсею критичною згадкою надолужити Вельми Шановному Авторові мимохіть заподіяну прикрість нашими важкими обставинами.

Праця проф. Шелухина відноситься до одного найбільше неясного місця Руської Правди, а саме до ст. 49—65 Карамзинського списку про т. зв. приплід. У згаданих статтях перечислено найдокладніше, скільки за рік, два аж до дванадцять літ виноситиме приплід кіз, баранів, роїв, жита, ячменю, вівса та яка буде грошева вартість того приплоду. Обрахунок іде в сотки, тисячі ба й сотки тисяч; не диво проте, що дотеперішні російські дослідники Руської Правди як Буданов, Сергієвич, Срезневський та ін. навіть не завдавали собі труду розвязувати ті аритметичні обчислення та легким способом вважали їх фантазією грамотія-переписчика, що щонайбільше екземплярично подав ті циферні обчислення, за якими одначе немає реального ґрунту.

Проф. Шелухин піднявся розвязати цей справжній ребус Руської Правди і слід признати, що перевів ту розвязку дуже бистро та вдатно, даючи науці, якщо не дефінітивне розяснення того замотаного питання, то щонайменше дуже бистру та обосновану гіпотезу. Автор намагається збагнути, які то потреби спричинили уложення такого кількалітнього розчислення приплоду та знаходить їх таки в самій Р. Правді. Майно, віддане кметем, що йшов на війну, у депозит, мусіли звернути власникові з прибутком. Опікуни майна малолітних дітей, навіть мати та вітчим, мусіли по постановам 103, 106 та 111 статті Р. Правди, коли діти доросли, здавати обрахунок із діточого майна. До того ст. 111 навіть виразно говорить про розчислення фізичного прибутку „товару“ та „прибутку з домів“, себто з дворів. Друге питання, чому прибуток обчислений тут за 12-літний період. Автор виказує, що життя дитини по нашому старому звичаєвому праву, це два 12-літні періоди; по 12 літах життя кінчиться період малолітности, а других 12 літ кінчить період неповнолітности. Такі два періоди знає збірник угорського звичаєвого права Opus Tripartitum... з 1517 р., а відомо, що автором Тріпартіти був маґістер Степан з Вербівця, наш закарпатський українець, що у цей збірник ніби то звичаєвого угорського права вложив на ділі багато постанов звичаєвого права закарпатських українців

Проф Шелухин твердить, що обчислення ст. 49—65 Р. Правди зроблені як обрахунок прибутку за 12 літ середнього ґаздівства, отже обрахунок той зовсім реальний. Автор у своїй праці подрібно контролює, який коефіцієнт приняв редактор тих статтей у своїх обчисленнях та відшукує його при приплоді кіз, баранів, роїв, жита, ячменю, вівса і т. д. Показується, що приріст не тільки не фантастичний, але зовсім реальний, майже середній. Дальше автор контролює чи вартість обчислена в гривнах дає суму відповідну до скількости фізичного приросту та виказує похибки, що вкралися переписувачеві при переписуванні рукопису Р. Правди.

Незвичайно інтересне вияснення проф Шелухина досі неясної 65 статті Р. Правди про платню жінці помершого та дочці за працю при опіці над маєтком малолітного. Зяснення шукає автор в самих таки постановах спадкового права Р. Правди; жінка та дочка смерда (кметя) не дідичать, тому зовсім слушно належиться їм заплата за працю при опіці над маєтком малолітного сина спадкоємця. Що більше, проф. Шелухин вносить із того, що увесь розрахунок приплоду із 49—65 ст. Р. Правди зроблений для господарства смерда, а не боярина. Вияснення деяких обчислень опирає автор на господарських відносинах на старій Україні за арабськими джерелами (Руста) та виказує вартість праці у сучасному господарському життi, що знова вияснює нам багато досі неясних питань про залежність наймитів, ролейних закупів, що „жито брали в присип“, себто в позичку на засів на ґрунті пана, звертаючи її з 50 проц. додатком. Свої висновки змiцнює автор численними арґументами із літопису. Розважаючи ціни, подані у вище згаданих статтях Р. Правди, приходить автор до висновку, що подані там обчислення зроблені вже на початку XIII ст., коли то гривня була вже меншої вартости.

Праця проф. Шелухина це одинока студія з цієї ділянки і слід признати, що розвязки автора в більшості зовсім удатні. Автор послугується вельми обильним історичним та історично-правним матеріялом, не поминає аналізи господарських відносин на старій Україні та дає нам одиноку майже в безчисленній літературі про Р. Правду зближену до правди розвязку тих досі легковажених статтей нашого старого правного збірника. Праця проф. Шелухина це цінний вклад в нашу історично-правну літературу, шкода тільки, що появилася як літоґрафія в обмеженій скількості примірників. Та праця мусить бути у кожній бібліотеці, з якої користають заінтересовані в літературі про Р. Правду. *М. Чубатий.*

З преси і журналів.

Два консерватизми. „Думаю, нам прийдеться звернути увагу на кола Пілсудського в Польщі і робити заходи, аби знайти з ними якийсь хоч би нещирий з їхнього боку компроміс“ —ipsissima verba С. Шемета, „канцлера“ пана Скоропадського (диви Збірник Хлібор. України т. II. стор. 68.); коли він їх тепер заперечує. („Хл. Шл.“ з 6. І, с. р.), стоячи на цім же становищі супроти Польщі дальше, то це один з проявів „лицарськости“ приклонників ванзейського гетьмана. Анонімний адгерент Скоропадського пише в Bjuletyn-i polsko-ukraińskim (Nr. 74): „Jesteśmy zdania, że silna Polska musi byc naszym sojusznikiem i sprzymierzeńcem, który we własnym interesie dbałby o naszą wolność“. Для проголошування таких тенденцій скривсь „лицар“ з ванзейського табору під іменем бувшого старшини Української Галицької Армії (!). Граф Монтрезор писав у „отвертій відповіді польському консерватистові“, що не сміють бути два окремі національні життя в землі галицькій, тільки одно спільне співжиття. А в „Bunt-i Młodych“ (ч. 67) оферує Б. Монкевич: „Co się tyczy stosunków monarchizmu ukraińskiego, reprezentowanego w osobie Pawła Skoropadskiego, do Państwa Polskiego, to mamy tę pewność, że w dobrem zrozumieniu interesów wzajemnych, a w obliczu wspólnego wroga historycznego, jakim jest Moskwa, stosunki te między stronami ułożą się jak najlepiej — na korzyść obu stron“. За яку ціну має це все статися, це вже вияснив галицький „ідеольоґ“ скоропадщини, В. Левицький в брошурі „Українська державна путь“, де пише, що майбутня доля західних українських земель буде вирішуватися леґальним шляхом в межах самої річипосполитої Польщі. Хіба з цього досить ясно, куди котиться „консерватизм“ Скоропадського і його ступайків, консерватизм капітуляції Але на землі українській ділає вже творчий консерватизм, консерватизм підйому. Про нього пише Липинський: дійсні консерватисти є „елементом супроти окупаційних держав ідейно непримиримим. Вони в національнім орґанізмі творять цю частину, що переховує в собі до слушного часу непорушним і чистим свій власний національний державний ідеал. Не можна бути, як думають у нас, самостійником в думках, а угодовцем в ділах“ (Збірник Хл. Укр. І. стор. 9.). А Василь Кучабський: „Пульсом життя здорового консерватизму мусить бути повне самопосвяти змагання до політичної державної влади власного народу на своїй рідній землі. Тоді, але лиш тоді, консерватизм може бути тим, чим бути повинен: мізком і серцем свого народу“ (Україна і Польща, 209.).

Нові книжки

Ю. Косач: Черлень. Поезії. „Ізмараґд“ 1935. 16⁰, 80. Оклад. С. Гординського.

Б. І. Антонич: Три перстені. Поеми й лірика. Накл. Б. Дороцького. Обгортка В. Ласовського. Л. 16⁰, 80.

Е. Маланюк: Земна Мадонна. IV. кн. лірики. В-во „Київ“. Л. 1934. 8⁰, 104.

Н. Лівицька-Холодна: Вогонь і попіл. Поезії. Вид. „Варяг“. Варшава 1934. 16⁰.

С. Калинець: Серед грапу куль. Фільми з світової війни 1914—1917. (Збірка віршів Народ. Укр. Бібл. в Бразилії. Вип. 5—6. Курітіба, Паранна 1934. 16⁰, 74.

Р. Єндик: Проклін крови. Л. 1934. (повість про Довбуша) Вид. „Батьківщина“ 16⁰, 104.

Вол. Шаян: Терпіння молодого Гуцула. Л Накл автора 16⁰, 48.

Ю. Горліс-Горський: „Аве діктатор“. Л. 1934. — В-во „Українська Культура“. 16⁰, 46.

В Татомир: На подільських ланах. Оповід. з часів визвольних змагань. Л. 1934. Накл. „Просвіти“. 16⁰, 48.

Богословія. Науковий тримісячник Богослов. Наук. Т-ва у Львові т. XII кн. 4 1934 8⁰. Зміст: М. Возняк: Перший історик Церкви з вихованців львівс. духовн. Семин. — о. Др. М. Конрад: Нарис історії старинної фільософії (продовж). — Др. І. Шпитковський: Рід і герб Шептицьких (продовж.). — Др. М. Руснак: Богослужебні книги Східн. Церкви про примат папи (продовж.). — 2. Вибрані питання. — 3. Огляди й оцінки. 4. Всячина — Хроніка. — 5. Богосл. Наук. Т-во. 6. Книжки й часописи.

о. Др. Г. Костельник: Мойсей Вернигора. Український Валаам. Відб. з „Діла“. Л. 1934. в. 16⁰, 40.

В. Верниволя: Українська література. Погляд на її істор. розвиток з образками: Накл. „Самоосвіти“. Л. 1934. 16⁰, 40.

Велика історія України, вид. І. Тиктора, зш. ч. 13. (Внутрішнє життя України та її культура XVI—XVIII вв.). Л 1935. в. 8⁰, 577—624 ст.

Історія України для дітей. Ч. II. Гал.-волин. держава. Ілюстрації М. Фартуха. Діточа бібл. „Світ Дит.“ ч. 12 (161). Л. 16⁰, 84.

Михайло Грушевський, його життя і мученича смерть. Л. 1934. Накл. „Батьківщини“. 16⁰, 16.

І. Крипякевич: М. Грушевський — життя і діяльність. 16 ілюст. Л. 1935. Вид. „Просвіти“ 16⁰, 63.

Р. Борис: Вільне козацтво. Ідея узброєного народу в 1917 р. в Україні. Бібл. „Студ. Шляху“ ч. 4. Л. 1934, в. 8⁰, 30+(2).

Е. В. Свит: Украинский дальний восток (Зеленая Украина). Накл. Укр. Вид. Спілки м. Харбін. 8⁰, 44.

А. Курдидик: Дві години в домі українського інваліда. Л. 1934 Накл. Т-ва Допомоги Інвалідам. 16⁰, 32.

Звіт з діяльности Товариства і музею „Бойківщина“ в Самборі за 1934 р. Накл. і коштом музею „Бойківщина“, Самбір 1935 р. 16⁰, 4.

П. Дереш: Карійська гребля Л. 1934. Накл. автора. В сатиричній формі різка критика політики московської диктатури на Україні, писана зі становища був. прихильхильника більшовицької влади..

В. Старий: Громадський суд над ОУН. Прага 1934.

Włodz. Bączkowski: Wschód a Polska. Warszawa, 1935. Wydaw. kwartalnika „Wschód“, 7⁰, 26.

о. Оттон Когавс: Судьба світа в світлі віри. 16⁰, 32.

о. М. Кравчук: З нами Бог. Євангельські читання від Благовіщення до Водохрещів. 4 обр. з Богородчанс. Іконостасу. Накл. „Мети“ Л. 1935 16⁰, 40.

Стережіться облудних пророків. Жовква 1934 16, 20.

о. Ісидор Луб ЧСВВ: Лаврівський поминик XVI—XIX вв. Жовква 1934. Форм. 8⁰, 8.

Поєднання. Жовква, 1934 16⁰ 16.

Поза Церквою нема спасення. Жовква, 1934 16⁰ 16.

Всі три повищі книж. Заходом Редакційного Ком. Равського Дек. Накл. Вид. ЧСВВ.

Я. Ярославенко: Колядн на дуту орхестру. В-во: Музична Накл. „Торбан“ ч. вип. 263. Ціна 2 зол.

Календар „Просвіта“ на рік 1935. Рік 13. Накл. „Народнього Фонду“ в Ужгороді, Ужгород. 1934, 8⁰, 96.

„Готовсь“. Календарець українського юнацтва на звичайний рік 1935. І. р. Опрацював А. Гарячий.